

แนวคิดและกลวิธีการเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
ในทศชาติคำฉันท์*

Received: 18 March 2020

Revised: 30 September 2020

Accepted: 20 May 2021

ปัทมาภรณ์ ผ่องแผ้ว**

อาทิตย์ ชีรวาณิชชกุล***

บทความนี้มุ่งศึกษาแนวคิดและกลวิธีการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชที่ปรากฏในทศชาติคำฉันท์ของบุญเตือน ศรีวรพจน์ ผลการศึกษาแสดงแนวคิดเฉลิมพระเกียรติว่า กวีสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชว่าทรงเป็นโพธิสัตว์ราชา เป็นพระมหากษัตริย์ผู้มีพระบรมเดชานุภาพยิ่งใหญ่ เป็นเสมือนบิดาของประชาชนชาวไทย เป็นพระเจ้าจักรพรรดิและเป็นพระนารายณ์อวตาร กลวิธีสำคัญที่ใช้ในการนำเสนอแนวคิด ได้แก่ การนำพระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรของพระองค์มาเป็นบทบาทของตัวละครพระโพธิสัตว์ การตัดรายละเอียดเหตุการณ์จากอรรถกถาชาดกเพื่อเน้นการเฉลิมพระเกียรติ การเพิ่มบทพรรณนาตามขนบวรรณคดีไทย การใช้บทสนทนาหรือคำพูดของตัวละคร และการสร้างตัวละครคู่เปรียบเทียบ การศึกษานี้ทำให้เห็นความสำคัญของทศชาติชาดกที่มีต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติร่วมสมัย

บทความวิจัย

บทคัดย่อ

คำสำคัญ

ทศชาติคำฉันท์;
วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ;
พระบาทสมเด็จพระ
ปรมินทรมหาภูมิพล
อดุลยเดช;
แนวคิดและกลวิธี

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง "ทศชาติคำฉันท์: การศึกษาในฐานะวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช" วิทยานิพนธ์นี้ได้รับทุนสนับสนุนจาก สกว. ภายใต้โครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ประจำปี 2562

** นิสิตระดับมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ติดต่อได้ที่: patthamaploy@gmail.com

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ติดต่อได้ที่: arthid.s@chula.ac.th

The Concepts and Techniques to Eulogize King Rama IX in *Thotsachat Khamchan*^{*}

Received: 18 March 2020

Revised: 30 September 2020

Accepted: 20 May 2021

Patthamaporn Phongpheaw^{**}

Arthid Sheravanichkul^{***}

This article aims to study the concepts and techniques to eulogize King Rama IX which appear in *Thotsachat Khamchan* composed by Boontuen Sriworrapot. The study reveals the concepts of eulogizing King Rama IX as a Bodhisattrarajah, a great king, a father of Thai people, a universal monarch and Vishnu avatar. The important techniques employed to convey the eulogistic concepts are the use of royal duties and conducts of King Rama IX as the Bodhisattra characters, the excision of the event details from Jataka-Atthakhatha to emphasize the eulogy, the addition of the convention of Thai verse literature, the use of the conversation of the characters and the creation of comparable dual character. This study shows the significance of Ten-Jataka on creating contemporary eulogistic literature.

Research Article

Abstract

Keywords

Ten-Jataka;
Eulogy;
King Rama IX;
concepts and
techniques

^{*} This paper is a part of the author's thesis entitled "Thotsachat Khamchan: A Eulogy for King Rama IX", Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, funded by The Thailand Research Fund 2019 (TRF Master Research Grants: TRF-MAG)

^{**} Master's student, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, e-mail: patthamaploy@gmail.com

^{***} Assistant Professor, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, e-mail: arthid.s@chula.ac.th

1. บทนำ

ทศชาติชาดกเป็นเรื่องราวที่แสดงการบำเพ็ญทศบารมีในสิบพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ ซึ่งมีความสำคัญในสังคมไทยมายาวนาน หลักฐานทางด้านศิลปกรรม พบเสมาหินสลักภาพทศชาติชาดกตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัยและในสมัยต่อๆ มา แม้กระทั่งปัจจุบันก็ยังพบภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องทศชาติภายในวัดวาอารามต่างๆ เป็นจำนวนมาก (อาทิตย์ ชีวณิษฐ์กุล, 2546, น. 26)

ในสังคมไทย มีคติว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระพุทธรูปเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ หรือคตินพทุทธราชา ซึ่งมีที่มาจากขอม ดังในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 โปรดให้สร้างรูปสลักแทนพระองค์ขึ้น ขนานพระนามว่า ชยพุทธมหานาค โดยพระพักตร์ของรูปนั้นละม้ายเหมือนพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 จากนั้นได้โปรดให้ส่งรูปสลักแทนพระองค์นี้ไปประจำตามหัวเมืองต่างๆ และให้กระทำการสักการบูชาเสมือนหนึ่งเป็นพระพุทธรูป (ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, 2549, น. 16-17) นอกจากนี้ยังมีจารึกที่แสดงพระจริยวัตรของพระมหากษัตริย์ที่ทรงบำเพ็ญ “โพธิสัตว์จริยา” กล่าวคือ ทรงบำเพ็ญเมตตาและทานบารมีย่างอุกฤษฏ์ เช่น การโปรดให้สร้างที่พักสำหรับคนเดินทางที่เรียกว่า “ธรรมศาลา” ตามถนนหนทางที่เชื่อมเมืองต่างๆ ในราชอาณาจักร ทั้งยังโปรดให้สร้าง “อโรคยาศาล” หรือสถานพยาบาลอีกหลายแห่งคู่กันกับธรรมศาลา (ตินาร์ บุญธรรม, 2555, น. 107)

คติโพธิสัตว์ราชาเป็นที่ยอมรับและดำรงในสังคมไทยมาช้านาน ดังที่ปรากฏในตำนาน *มูลศาสนา* ซึ่งแต่งขึ้นก่อนพุทธศตวรรษที่ 21 กล่าวว่าปฐมกษัตริย์ของโลก หรือ “มหาสมมติราชา” คือพระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นผู้มีลักษณะงดงามกว่าคนทั้งหลาย มีพระเดชานุภาพ และมีพระปัญญารอบรู้ในสิ่งต่างๆ (ตำนานมูลศาสนา, 2530, น. 59)

คติที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์หรือพระพุทธรูปเจ้าปรากฏในหลักฐานทั้งจารึกและวรรณคดี เช่น *จารึกวัดป่ามะม่วง* กล่าวว่าพระมหาธรรมราชาลิไททรงเป็นพระโพธิสัตว์พระองค์หนึ่งในจำนวน 10 พระองค์ที่จะมาตรัสรู้ในอนาคตตามคัมภีร์ทศโพธิสัตว์ปฎิบัติถา

ในวรรณคดีไทย มีการสรรเสริญพระมหากษัตริย์ว่าเป็นพระโพธิสัตว์อย่างชัดเจน เช่น ใน *คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง* กล่าวว่าพระองค์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์อยู่บนสวรรค์ เมื่อเข้าสู่กัลป์ พระอินทร์และเหล่าเทพดาจึงอัญเชิญให้เสด็จจุติลงมาเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาเพื่อรักษาพระพุทธรูปศาสนาให้รุ่งเรืองคงอยู่ตราบ 5,000 ปี

ที่สำคัญ มีการนำชาดกมาแต่งเป็นวรรณคดีเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ อันแสดงนัยสรรเสริญพระองค์ว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์ด้วย เช่น ในสมัยอยุธยา มีการแต่ง *มหาชาติคำหลวง* ซึ่งนำเวสสันดรชาดกมาแต่งเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จากการศึกษา

ของสุริยา พูนเอียด (2556, น. 248) พบว่า ภาพพระพุทธรเจ้าในมหาชาติคำหลวงคือภาพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เห็นได้ชัดจากการใช้คำเรียกพระพุทธรเจ้าที่กวีเปลี่ยนคำและขยายความจากคำในตัวบทบาลี ได้แก่ พระไตรโลกนาถ พระสาสดา มหาบรมไตรโลกนาถ และพระผู้บีบบาบนบุญ อุดลยเดชไชโย ไตรภพนาถ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ก็มีการแต่งวรรณคดีชาดกเพื่อเฉลิมพระเกียรติ เช่น *สรรพสิทธิ์คำฉันท์* พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือเรื่อง *ลิลิตมหาชาติในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* ซึ่งแต่งขึ้นเป็นวรรณคดีมหาชาติประจำรัชกาล และสรรเสริญว่าทรงกอบปรัดด้วย “โพธิสมภารบารมี” หรือผู้ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อบรรลุโพธิญาณ พร้อมกับการกล่าวถึงพระราชกรณียกิจต่างๆ ทั้งด้านการศาสนา การต่างประเทศ การคมนาคม และการเศรษฐกิจ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีการแต่งกวีนิพนธ์เฉลิมพระเกียรติเป็นจำนวนมาก และแนวคิดเรื่องโพธิสัตว์ราชา หรือการสรรเสริญพระองค์ว่าเป็นพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีที่มีมาแต่โบราณได้ปรากฏอย่างชัดเจน เช่น ใน พ.ศ. 2530 เมื่อทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 5 รอบ กวีนิพนธ์ของวันดี สรรพจิต ได้สรรเสริญพระองค์ตามบารมีต่างๆ ครบทั้งสิบประการ ต่อมาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงพระนิพนธ์เรื่อง *ทศบารมี ทศพิชราชธรรม* (2531) ขึ้น โดยเชื่อมโยงหลักทศพิชราชธรรมซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญของพระมหากษัตริย์เข้ากับทศบารมี คือธรรมที่พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญเพื่อความเป็นพระพุทธรเจ้า แสดงนัยยะในการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชว่าทรงเป็นทั้งโพธิสัตว์ราชาและธรรมิกราชา

ใน พ.ศ. 2542 บุญเดือน ศรีวรพจน์ได้แต่ง *ทศชาติคำฉันท์* จากทศชาติชาดกเพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ วันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2542 โดยผลานคติโพธิสัตว์ราชาเข้ากับการนำเสนอพระราชกรณียกิจ ความเจริญของบ้านเมือง และการสะท้อนภาพสังคมไทยร่วมสมัย ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งแปลกใหม่ เพราะแม้จะมีการนำชาดกมาแต่งเป็นวรรณคดีเพื่อเฉลิมพระเกียรติมาแต่โบราณ โดยเฉพาะเวสสันดรชาดก แต่การนำทศชาติชาดกครบทั้งสิบเรื่องซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของบารมีทั้งสิบประการมาแต่งเป็นวรรณคดีสรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์ยังไม่เคยมีมาก่อนในวรรณคดีไทย

จากการสำรวจงานวิจัยและงานวิชาการที่ศึกษาทศชาติชาดกและวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติพบว่ายังไม่มีการศึกษาแนวคิดและกลวิธีการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชที่ปรากฏในทศชาติคำฉันท์

งานวิจัยที่ศึกษาตัวบททศชาติชาดกโดยวิเคราะห์สาระสำคัญหรือหลักธรรมที่ปรากฏในเรื่อง เช่น บทความเรื่อง *ทศชาติชาดก: “ปัญญา” และ “ศรัทธา” สู่บรรดาแห่งความหลุดพ้น* ของ

อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล (2546) ซึ่งมุ่งศึกษาสาระสำคัญของทศชาติชาดกและการอ่านทศชาติชาดกเพื่อนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่าสาระสำคัญของทศชาติชาดกคือการนำเสนอจริยาการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์จึงเป็น “แบบอย่าง” ของการบำเพ็ญบารมี ผู้อ่านเมื่อได้เห็นจริยาแห่งการบำเพ็ญบารมีนั้น ย่อมขอนำมาเป็นแบบอย่าง เป็นแนวทางในการปฏิบัติโดยใช้ “ปัญญา” พิจารณาไตร่ตรองคุณของการบำเพ็ญบารมี อันจะเข้าถึงการดับทุกข์ได้ในที่สุด และบทความเรื่อง “ทศชาติ” กับทศบารมี: การศึกษาเปรียบเทียบ ของอาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล (2558) แสดงให้เห็นการเชื่อมโยงทศชาติกับทศบารมีที่วางลงเป็นแบบเช่นในปัจจุบันไม่ได้มีมาแต่แรก และไม่ได้มีที่มาจากคัมภีร์ใดคัมภีร์หนึ่งโดยตรงแต่เป็นความพยายามของโบราณจารย์ในการจับคู่ทศชาติให้ลงตัวกับทศบารมี

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาภาพของพระโพธิสัตว์ในวรรณคดีชาดก ได้แก่ วิทยานิพนธ์เรื่อง กลวิธีการเล่าเรื่องและกลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ในมหาชาติคำหลวง กัณฑ์ที่ 1-7 ของสุธิญา พูนเอียด (2556) และวิทยานิพนธ์เรื่อง กลวิธีการเล่าเรื่องและกลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ในมหาชาติคำหลวง กัณฑ์ที่ 8-13 ของคณิตา หอมทรัพย์ (2556) ผลการศึกษาทำให้เห็นว่าวิถีคำเรียกพระเวสสันดรและพระพุทธรูปที่สื่อความถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สำคัญที่สุดที่ทำให้เห็นว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็คือพระเวสสันดรโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปต่อไปในอนาคต

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เช่น บทความเรื่อง ภาพพระมหากษัตริย์ไทยจากวรรณคดีของพระเกียรติของ ประคอง นิมมานเหมินท์ (2542) ผลการศึกษาพบว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ปรากฏภาพพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นมนุษย์ ทรงใกล้ชิดกับประชาชนยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์ในยุคสมัยใด ทรงเสียสละโดยคำนึงถึงทุกข์สุขของอาณาประชาราษฎร์ โดยมีสมเด็จพระบรมราชินีนาถ รวมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ทรงช่วยในการพัฒนาประเทศ ซึ่งภาพสำคัญที่สะท้อนจากวรรณคดีของพระเกียรติในรัชกาลนี้คือมีพระลักษณะเป็นกษัตริย์พิเศษที่ไม่มีผู้เสมอเหมือน

บทความเรื่อง วิเคราะห์บทร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในโอกาสพระราชพิธีกฐนาภิเษกจากวารสารและนิตยสาร ของชูศักดิ์ สุภรณ์พันธ์ (2544) และวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ของธงชัย ดิษโส (2547) ผลการศึกษาของทั้งสองเรื่องนี้ ทำให้เห็นว่าวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติมีการผสมผสานระหว่างจารีตนิยมกับการปรับเปลี่ยนที่สอดคล้องกับยุคสมัย

เป็นที่น่าสนใจว่า ทศชาติคำฉันท์ ได้นำทศชาติชาดกมาประพันธ์เป็นคำฉันท์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งในอดีตไม่เคยปรากฏการนำ

ทศชาติทั้งสิบเรื่องมาแต่งเพื่อขอพระเกียรติหรือเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์พระองค์ใดมาก่อน ประเด็นดังกล่าวนี้จึงน่าสนใจ และแม้ว่าวิทยานิพนธ์เรื่อง *เรื่องเล่าทศชาติชาดก: การสืบทอดในสังคมไทยร่วมสมัย* ของณัฐกาญจน์ นาคนวล (2559) ซึ่งได้ศึกษาทศชาติคำฉันท์ แต่ก็เป็นการศึกษา รวมไปถึงเรื่องเล่าทศชาติร่วมสมัยเรื่องอื่นๆ กว่า 50 เรื่อง มิได้เป็นการศึกษาอย่างเอกเทศ และยังไม่ได้วิเคราะห์แนวคิดเฉลิมพระเกียรติและกลวิธีการนำเสนอแนวคิดต่างๆ อย่างละเอียด ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาแนวคิดและกลวิธีการนำเสนอแนวคิดเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชใน *ทศชาติคำฉันท์* เพื่อแสดงให้เห็นการนำคติโพธิสัตว์ราชาแต่เดิมผสมเข้ากับการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สรรเสริญพระองค์ว่าเป็นโพธิสัตว์ราชา เป็นพระมหากษัตริย์ผู้มีพระบรมเดชานุภาพยิ่งใหญ่ เป็นเสมือนบิดาของประชาชน ทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิและเป็นพระนารายณ์อวตาร

2. แนวคิดเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในทศชาติคำฉันท์

แนวคิดเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชใน *ทศชาติคำฉันท์* มี 4 แนวคิดสำคัญ ได้แก่ แนวคิดโพธิสัตว์ราชาเป็นแนวคิดหลัก แนวคิดว่าทรงเป็นกษัตริย์ผู้มีพระบรมเดชานุภาพยิ่งใหญ่ และทรงเป็นเสมือนบิดาของประชาชนเป็นแนวคิดรอง นอกจากนี้ยังมีแนวคิดเสริมว่าทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิและเป็นพระนารายณ์อวตารอีกด้วย มีรายละเอียดดังนี้

2.1 แนวคิดโพธิสัตว์ราชา

แนวคิดโพธิสัตว์ราชา ในที่นี้หมายถึง แนวคิดว่าพระมหากษัตริย์คือพระโพธิสัตว์ผู้ทรงบำเพ็ญโพธิสมภารบารมี โดยทรงครองแผ่นดินด้วยทศพิธราชธรรมและทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่างๆ เพื่อประโยชน์สุขของราษฎร เป็นแนวคิดที่ปรากฏเด่นชัดที่สุดใน *ทศชาติคำฉันท์* อันสัมพันธ์กับแนวคิดพุทธราชา ซึ่งชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2549, น. 16-30) กล่าวว่า ความคิดเรื่องพุทธราชาให้ความสำคัญว่าพระราชาคือพระพุทธเจ้า กล่าวคือ เชื่อว่าพระราชหรือพระมหากษัตริย์และพระพุทธเจ้าคือบุคคลคนเดียวกัน พระราชาในปัจจุบันชาติคือพระโพธิสัตว์มาเสวยพระชาติและจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในชาติถัดไป ความคิดดังกล่าวปรากฏในสังคมไทยแต่โบราณกาลแล้ว ในวรรณคดีไทย พระมหากษัตริย์ไทยหลายพระองค์ก็ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเลียนแบบพระราชจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ เช่น การสั่งสมทศบารมี การบริจาคทาน การตั้ง

สัจจาธิษฐานหรือตั้งความปรารถนาขอเป็นพระพุทธรเจ้า การมีชัยชนะเหนือศัตรูอันเปรียบได้กับ
ชัยชนะของพระพุทธรเจ้าที่มีเหนือพญามาร เป็นต้น

ในทศชาติคำฉันท์เป็นการนำทศชาติชาดกซึ่งแสดงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์มา
แต่งเป็นวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช นับว่าเป็นการ
สรรเสริญพระองค์ตามแนวคิดโพธิสัตว์ราชาว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญทศบารมีทั้ง 10 ประการ
ได้แก่ เตมียกุมารคำฉันท์แสดงความตั้งใจมั่นในการออกบวช เป็นเนกขัมมบารมี มหาชนกคำฉันท์
แสดงความเพียรในการว่ายน้ำในมหาสมุทรเพื่อให้ถึงฝั่งและความเพียรในการประกอบพระ
กฤษฎีกาของพระมหาชนก เป็นวิริยบารมี สุวรรณสามคำฉันท์แสดงจิตเมตตาของสุวรรณสามที่ไม่
ถือโกรธพระเจ้าปิลักษณ์ราชที่ทำให้ตนถึงแก่ความตาย เป็นเมตตาบารมี เนมิราชคำฉันท์แสดงความ
ตั้งใจมั่นในการประกอบกุศลกรรมของพระเนมิราช เป็นอธิษฐานบารมี มโหสถคำฉันท์แสดงปัญญา
ของมโหสถในการแก้ไขปัญหาด่างๆ ให้ลุล่วงไปได้ เป็นปัญญาบารมี ภูริทัตคำฉันท์แสดงความเป็น
ผู้รักชาติอย่างมั่นคงของนาคภูริทัต เป็นศีลบารมี จันทกุมารคำฉันท์แสดงความอดทนของ
พระจันทกุมารในการเป็นเครื่องบูชาญู เป็นขันติบารมี พรหมนารถคำฉันท์แสดงการวางใจเป็นกลาง
เที่ยงธรรมของพรหมนารถที่เสด็จจากสวรรค์ลงมาแก้ความเห็นผิดเป็นชอบของพระราชา เป็น
อุเบกขาบารมี วิฑูรคำฉันท์แสดงสัจจะเรื่องการไม่ประทุษร้ายมิตรระหว่างวิฑูรบัณฑิตกับปถุณณกยักษ์
เป็นสัจจบารมี และสุดท้ายมหาเวสสันดรคำฉันท์แสดงการบำเพ็ญทานอย่างอุกฤษฏ์ของพระเวสสันดร
เป็นทานบารมี

นอกจากการนำทศชาติชาดกซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการบำเพ็ญทศบารมี 10 ประการมา
แต่งเพื่อแสดงแนวคิดโพธิสัตว์ราชาแล้ว กวียังนำพระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรของพระบาท
สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมาเป็นบทบาทของพระโพธิสัตว์ในเรื่องซึ่งแสดงแนวคิดว่า
พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นพระโพธิสัตว์และเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงทศพิชราชธรรม
และได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (2544, น. 81) ทรง
อธิบายว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ด้วยพระองค์ ทรงบำเพ็ญทศบารมี และในขณะที่
ทรงบำเพ็ญทศบารมีนั้น ก็นับว่าทรงบำเพ็ญทศพิชราชธรรมร่วมด้วยเพราะคุณธรรมในธรรมทั้ง 2
หมวดนั้นเข้ากันได้ทุกข้อ “แต่ว่าทางบารมีนั้น มุ่งพระโพธิญาณสำหรับพระโพธิสัตว์ ทศพิชราชธรรม
นั้นมุ่งสำหรับปกครองประชาชนปกครองบ้านเมือง”

ด้วยเหตุนี้ การบำเพ็ญทศบารมีของพระมหากษัตริย์ก็คือการครองทศพิชราชธรรมนั่นเอง
เพราะข้อธรรมประการต่างๆ สามารถเชื่อมโยงกันได้ทุกข้อ และการบำเพ็ญทศบารมีของพระมหากษัตริย์
นั้นก็คือการประกอบพระราชกรณียกิจประการต่างๆ เพื่อเกื้อกูลประชาชนในราชอาณาจักรให้พ้น
จากความทุกข์ทั้งปวง

ในจันทกุมารคำฉันท์ กวีนำพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้แก่ การเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรในถิ่นทุรกันดารมาเป็นบทบาทของพระจันทกุมาร หลังจากที่พระจันทกุมารขึ้นครองราชสมบัติในอรรถกถาจันทกุมารชาดกไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดพระกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติเพื่อปวงชน แต่ในจันทกุมารคำฉันท์ก็กล่าวว่พระองค์ได้เสด็จเยือนถิ่นทุรกันดารต่างๆ เช่น ในป่าเขาที่อยู่ห่างไกลความเจริญเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น นอกจากนี้ยังกล่าวว่ พระจันทกุมารทรงพระสุหร่ายโปรยปรายความกรุณาเป็นสายฝนจนผืนฟ้าและแผ่นดินที่เคยแห้งแล้งกลับชุ่มชุ่มอุดมสมบูรณ์ซึ่งอาจสื่อถึงโครงการพระราชดำรินหลวงด้วย ดังนี้

จรจรโลงสุจรรยา	กรุณาประนอมนำ
กายจิตวจีกรรม	ธ พิสุทธิ์ในราชัย
<u>กันดารและแดนทุรคตง</u>	<u>ระยะวงวานาลัย</u>
<u>ลำพาพนมผิวจะไกล</u>	<u>กสิรมลละองบุญ</u>
บำเพ็ญประเด็นควร	ชนล้วนคะนึ่งคุณ
เปี่ยมโปรดประโยชน์หนุน	สุขสรรพและทรัพย์สิน
<u>ฟ้าแล้ง บ ร้างพิรุณสาย</u>	<u>พระสุหร่ายกรุณยริน</u>
<u>จำชุ่มชุ่มอุดมดิน</u>	<u>ทิพลาภเจริญใจ</u>
เบื่องบารมีบุญ	ธ อุดลย์ผดุงชัย
บุญนาถนิราศภัย	ทุรพันมิแผ้วพาน
	(บุญเดือน ศรีวรพจน์, 2542, น. 318-319)

2.2 แนวคิดว่าทรงเป็นกษัตริย์ผู้มีพระบรมเดชานุภาพยิ่งใหญ่

แนวคิดว่าทรงเป็นกษัตริย์ผู้มีพระบรมเดชานุภาพยิ่งใหญ่ปรากฏร่องลงมาจากแนวคิดโพธิสัตว์ราชา วรรณคดีของพระเกียรติที่ผ่านมาในอดีตเน้นแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์มีพระบรมเดชานุภาพยิ่งใหญ่ เช่น พรรณนาว่าพระมหากษัตริย์ทรงปราบข้าศึกให้ราบเป็น “หน้าภริน” หรือมี “ท้าวไท” จากเมืองต่างๆ มาถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทอง แต่ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รวมทั้งทศชาติคำฉันท์ เน้นว่าพระบรมเดชานุภาพนั้น ได้แก่ พระเกียรติคุณในด้านพระเมตตาคุณและพระมหากรุณาธิคุณ ทรงเสียสละเพื่อความสุขของประชาชน (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2542, น. 1-25) ทำให้บ้านเมืองสงบสุข ร่มเย็น มีความเจริญรุ่งเรืองทัดเทียมนานาชาติอารยประเทศ ประชาชนมีความอบอุ่นใจ และพระเกียรติของพระองค์เป็นที่ประจักษ์แก่ชาวโลก

แนวคิดนี้ปรากฏเช่นในบทประณามพจน์ต้นเรื่อง *ทศชาติคำฉันท์* กวีกล่าวสรรเสริญว่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงเป็นหลักของประเทศ ทรงปกครองด้วยทศพิธราชธรรม พระราชทานโครงการต่างๆ เพื่อนำความเจริญมาสู่บ้านเมืองในทุกๆ ด้าน ทรงคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายให้ประชาชนได้อยู่อย่างมีความสุข ดังนั้นจึงทรงเป็นที่รักเชิดชูของประชาชนและเป็นบุญของประเทศอย่างยิ่ง พระเกียรติของพระองค์เป็นที่ประจักษ์แซ่ซ้องสรรเสริญไปทั่วโลก ไม่มีผู้ใดเทียบเทียมได้ ทรงเป็นกษัตริย์ผู้มีพระบรมเดชานุภาพยิ่งใหญ่โดยแท้ ดังนี้

ไพบูลย์นิติสถัมภ์สุธรรมทศพิชัย	
ไทยเทิดนรินทร์ไทย	ทวี
จักรีนาถอนุวรรตน์กษัตริย์กสิบัติ	
บุญชาติเฉลิมศรี	สมัย
ร่มเกล้าแก้วนวมินทร์บดินทรไผท	
ผืนผ่องนพิพิธภัย	บ พาน
ร่มธรรมนำอนุกุลวิรุพหรัฐสรานุ	
ราชเรีมิริโครงการ	นุกรม
ทั่วโลกซ้องสรรเสริญประเมินคุณนิยาม	
เทิดนามนิยามชม	ชลิต
ราชอินไพรัชแคว้นมิแม่นวรอดิศร์	
ซุบซีพประชาชนิตย์	อนนต์

(บุญเดือน ศรีวรพจน์, 2542, น. 11)

2.3 แนวคิดว่าทรงเป็นเสมือน “บิดา” ของประชาชน

แนวคิดว่าพระมหากษัตริย์เป็นประหนึ่งบิดามารดาหรือบุพการีผู้ดูแลรักษาบุตรมีมาช้านาน ดังในสมัยสุโขทัยที่มีลักษณะการปกครองแบบพ่อปกครองลูก พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงดูแลประชาชนอย่างใกล้ชิด ทรงสั่งสอนธรรมแก่ประชาชน และตัดสินคดีความด้วยพระองค์เอง (จตุพร มีสกุล, 2556, น. 175)

ในลิลิตนิทราชาคริตซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏแนวคิดว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเสมือนบิดา ดังนี้

บารมีพระมากพัน	รำพัน
พระพิทักษ์ยุติธรรม	ถ่องแท้
บริสุทธิ์ดุจดวงตะวัน	ส่องโลกย์ ไซ้แฮ
<u>ทวยราษฎร์รักบาทแม่</u>	<u>ยิ่งด้วยบิดรง ฟู</u>

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2553, น. 82)

นอกจากนี้เมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินกลับจากประพาสยุโรป ครั้งที่ 2 ได้เสด็จฯ เยือนเมืองตราดซึ่งได้กลับคืนเป็นของไทยภายหลังประสบวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ได้มีพระราชดำรัสเป็นที่ประทับใจแก่ประชาชนความว่า

ซึ่งเจ้าทั้งหลายคิดเห็นว่าเราเหมือนบิดาที่พลัดพรากจากบุตร จึงรีบมาหา นั่นเป็นความคิดอันถูกต้องแท้ ขอให้เชื่ออยู่ในใจเสมอไปในเบื้องหน้า ดังเช่นที่คิดเห็นในครั้งนี้นี้ว่า เราคงจะเป็นเหมือนบิดาของเจ้าเสมอตลอดไป ย่อมยินดีด้วยในเวลามีความสุข และจะช่วยปลดปล่อยอันตรายในเวลาที่มีความทุกข์

(อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล, 2553, น. 393)

ในทศชาติคำฉันท์ กวีก็สรรเสริญพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชว่าทรงปราณีประชาชนดุจดั่งบุตรของพระองค์ด้วยพระทัยที่ซื่อตรง ดังตัวอย่างจากบทประณามพจน์ต้นเรื่องว่า

ราชอินไพรัชแคว้นมิแม่นวโรดิศร์	
ซุบซีพระชาดิศร์	อนนต์
<u>ปราณีชนดุจบุตร บ หยุดอชุกมล</u>	
<u>เพื่อกุมิภาคผล</u>	<u>สุภา</u>

(บุญเตือน ศรีวรพจน์, 2542, น. 11)

2.4 แนวคิดว่าทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิและเป็นพระนารายณ์อวตาร

คติจักรพรรดิราชเป็นคติที่มีมาก่อนสมัยพุทธกาล ในระยะแรกคติจักรพรรดิราชมุ่งแสดงถึงการขยายอาณาเขตด้วยการทำศึกสงคราม ในภาษาสันสกฤตว่า “จักรวรรดิ” อันมีความหมายตามรูปศัพท์ว่า “ผู้ยังงล้อให้หมุนไป” ในที่นี้ หมายถึง พระจักรพรรดิราชทรงยังงล้อรถศึกให้หมุนไปเพื่อประกาศสงครามกับดินแดนต่างๆ (ชัยรัตน์ พลมุข, 2552, น. 30)

ต่อมาคติพระจักรพรรดิราชตามแนวพระพุทธศาสนาได้ปรับเปลี่ยนจากผู้ขยายอาณาเขตโดยศึกสงครามมาเป็นผู้แผ่ขยายพระราชอำนาจโดยธรรมและคตินี้เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยนำมาปรับใช้ในทางการเมืองการปกครอง ดังปรากฏในไตรภูมิโลกวิชัยไตรภูมิโลกวิชัยนิจนยภกตา ในสมัยรัชกาลที่ 1 ซึ่งเน้นหลักธรรมที่พระจักรพรรดิราชทรงยึดถือปฏิบัติประกอบด้วยธรรม 3 หมวด ได้แก่ หมวดจักรวรรดิวัตร หมวดตศกุตสกรกรรมบถ และหมวดรักษธรรม อารณธรรม และคุณติธรรมซึ่งพระมหากษัตริย์สามารถนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่างๆ เพื่อประโยชน์สุขของบ้านเมืองและประชาชน (ชัยรัตน์ พล मुख, 2552, น. 81-88)

ประการต่อมาคือแนวคิดที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระนารายณ์อวตาร ตามคติของศาสนาพราหมณ์ยังเชื่อว่าพระมหากษัตริย์ที่เป็นเทพเจ้าหรือมีเชื้อสายของเทพเจ้าจะช่วยให้แผ่นดินมีความอุดมสมบูรณ์และเจริญรุ่งเรือง (ปรีชา ช่างขวัญยืน, 2529, น. 31-52)

ในทศชาติคำฉันท์ แม้ว่ากวีจะเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชตามคติโพธิสัตว์ราชาเป็นสำคัญ แต่อย่างไรก็ตามก็ปรากฏแนวคิดการสรรเสริญตามคติเทวราชาเสริมเข้ามาด้วย คือ คติว่าพระมหากษัตริย์เป็นเทพเจ้าตามศาสนาพราหมณ์ แสดงให้เห็นการผสมผสานระหว่างคติทางพุทธศาสนากับคติพราหมณ์ ดังปรากฏในเนมิราชคำฉันท์ กวีสรรเสริญพระเนมิราชว่าทรงเปรียบเสมือนพระรามผู้ปราบยุคเข็ญและพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญโพธิสมภารในเวลาเดียวกัน ซึ่งแท้ที่จริงก็คือการสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชนั่นเอง เนื่องจากบทบาทของพระเนมิราชในเรื่องเนมิราชคำฉันท์คือภาพของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ดังนี้

<u>ยิ่งรามมล้างอสุระแผ้ว</u>	<u>หริกล้านรวงกูร</u>
<u>แบ่งภาคพิศฐ์พิพิพูน</u>	<u>สุรภาพผจญบร</u>
<u>โถมจู่วิจุนวิจลทุกข์</u>	<u>ดลสุขสถาวร</u>
<u>นานาพิบัติทุรก็จร</u>	<u>เพราะพระบาทยุบลบุญ</u>
<u>เหล่าราษฎร์ระลึกกรุณราช</u>	<u>วรโพธิครองคุณ</u>
<u>อบอุ้นศิวางคินิจสุน-</u>	<u>ทริกจศุภากร ๗</u>
	<u>(บุญเดือน ศรีวรพจน์, 2542, น. 187)</u>

3. กลวิธีการนำเสนอแนวคิดเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชในทศชาติคำฉันท์

แนวคิดการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทั้ง 4 แนวคิดที่กล่าวข้างต้น คือ แนวคิดโพธิสัตว์ราชา แนวคิดที่ทรงเป็นกษัตริย์ผู้มีพระบรมเดชานุภาพยิ่งใหญ่

แนวคิดที่ว่าทรงเป็นเสมือนบิดาของประชาชน และแนวคิดที่ว่าทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิและเป็นพระนารายณ์อวตาร โดยกวีได้ใช้กลวิธีต่างๆ ในการนำเสนอแนวคิดเฉลิมพระเกียรติดังกล่าว 5 กลวิธีได้แก่ การนำพระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรของพระองค์มาสร้างตัวละครพระโพธิสัตว์ การตัดรายละเอียดเหตุการณ์จากอรรถกถาชาดกเพื่อนำเสนอเฉลิมพระเกียรติ การเพิ่มบทพรรณนาตามขนบวรรณคดีไทย การใช้บทสนทนาหรือคำพูดของตัวละคร และการสร้างตัวละครคู่เปรียบ มีรายละเอียดดังนี้

3.1 การนำพระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมาสร้างตัวละครพระโพธิสัตว์

ในทศชาติคำฉันท์ มีชาดกที่พระโพธิสัตว์เป็นพระมหากษัตริย์ ได้แก่ มหาชนกคำฉันท์ เนมิราชคำฉันท์ จันทกุมารคำฉันท์ และมหาเวสสันดรคำฉันท์ ใน 3 เรื่องแรกกวีนำภาพของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมาสร้างตัวละครพระโพธิสัตว์ เพื่อเสนอแนวคิดที่ว่าพระองค์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์เป็นแนวคิดหลัก และสรรเสริญว่าทรงเป็นเสมือนบิดาของประชาชนเป็นแนวคิดรอง

ในอรรถกถามหาชนกชาดก หลังจากพระมหาชนกขึ้นครองราชสมบัติแล้วทรงปกครองบ้านเมืองโดยทศพิธราชธรรม เรื่องอรรถกถาเนมิราชาดก พระเนมิราชเป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรม และแม้พระอินทร์จะทูลเชิญให้ประทับอยู่บนสวรรค์ แต่พระเนมิราชกลับทรงตั้งพระทัยมั่นที่จะกลับไปยังแคว้นแคว้นของพระองค์และทำกุศลเพื่อสั่งสมบุญบารมี และในอรรถกถาจันทกุมารชาดก หลังจากพระจันทกุมารขึ้นครองราชสมบัติต่อจากพระบิดาแล้ว ก็ทรงครองราชย์โดยธรรม

จากเนื้อเรื่องในอรรถกถาชาดกทั้ง 3 เรื่องนี้ แสดงให้เห็นบทบาทของพระโพธิสัตว์ในเรื่องคือพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม แต่ไม่ได้ขยายความรายละเอียด กวีจึงนำพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชในด้านต่างๆ มาเป็นบทบาทของพระโพธิสัตว์ในเรื่องเพื่อเสนอแนวคิดที่ว่าพระองค์คือโพธิสัตว์ราชา

การเสนอภาพพระโพธิสัตว์ในเรื่องด้วยพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชนี้ ไม่เพียงแต่เป็นการสรรเสริญว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์เท่านั้น แต่ยังสรรเสริญด้วยว่าทรงเป็นกษัตริย์ผู้ทรงทศพิธราชธรรมเพื่อความสุขของราษฎร โดยได้กล่าวถึงพระราชกรณียกิจ 3 ประการ คือ การเสด็จพระราชดำเนินเยือนถิ่นทุรกันดาร การศึกษา และการสืบสานพระราชประเพณี ตามลำดับ

3.1.1 พระราชกรณียกิจด้านการเสด็จพระราชดำเนินเยือนถิ่นทุรกันดาร

พระราชกรณียกิจด้านการเสด็จพระราชดำเนินเยือนพื้นที่ทุรกันดาร ปรากฏในเรื่องมหานกคำฉันท์ เนมิราชคำฉันท์ และจันทกุมารคำฉันท์ โดยในที่นี้จะยกตัวอย่างจากเรื่องมหานกคำฉันท์ ดังนี้

อรรถกถามหานกชาดก	มหานกคำฉันท์
<p><u>ตั้งแต่นั้นมา พระมหาสัตว์ทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรม ครองราชย์สมบัติโดยธรรม ทรงบำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย</u> กาลต่อมา พระนางสีวลี เทวีประสูติพระราชโอรส ซึ่งสมบุรณ์ด้วยลักษณะแห่งความมั่งคั่งและความมีบุญ พระชนกและพระชนนี ทรงขนานพระนามว่า ที่ฆารุราชกุมาร เมื่อที่ฆารุราชกุมารทรงเจริญวัย พระราชาประทานอุปราชาภิเษกแล้ว ครองราชย์สมบัติอยู่เจ็ดพันปี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525, น. 114-115)</p>	<p>บันเทิงทั่วหล้า ๕ กำลูน รัฐสมิอนุกุล เพิ่มพิพัฒน์พูน พิศิผล <u>อายุสุขสู่ภูมณฑล</u> ชนบทอภิมณห์ <u>หม้ายจลาจล</u> ประเจิดใจ <u>ไปเลือกใกล้ถุราไกล</u> พระวิริยจรไป <u>กลางพนาลัย</u> และกันดาร <u>อำนวยการดำริโครงการ</u> กสิกิจ ๕ ประทาน <u>ก่อเกษมศานต์</u> เกษตรสม แจกฉัตรปรรัฐโรดม สกลชนนิยม กราบสุงค์ม คุณากร (บุญเดือน ศรีวรพจน์, 2542, น. 102-103)</p>

ในอรรถกถามหานกชาดก หลังจากที่พระมหาชนขึ้นครองราชสมบัติแล้ว เนื้อความกล่าวเพียงว่าพระองค์ทรงครองราชย์โดยทศพิธราชธรรมและบำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้าเท่านั้น ในขณะที่มหานกคำฉันท์ก็ได้พรรณนาขยายความว่า ประชาชนมีความเบิกบาน รื่นเริงทั่วทั้งประเทศ พระมหาชนทรงประกอบพระกรณียกิจโดยเสด็จไปในถิ่นชนบททุรกันดารทั้งใกล้และไกลด้วยความวิริยะอุตสาหะ ดำรินาโครงการต่าง ๆ ทั้งกสิกรรมและเกษตรกรรมให้แก่ประชาชนเพื่อแก้ปัญหาให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งเห็นได้ว่าพระกรณียกิจที่พระมหาชนทรงประพฤติปฏิบัติก็คือพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชนั่นเอง กวีนำพระราชกรณียกิจของพระองค์มาเป็นบทบาทของตัวละครพระโพธิสัตว์ในเรื่องเพื่อแสดงแนวคิดว่าพระองค์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ทรงพระมหากรุณา

3.1.2 พระราชกรณียกิจด้านการศึกษา

พระราชกรณียกิจด้านการศึกษาปรากฏในเรื่องเนมิราชคำฉันท์ กวีกล่าวถึงโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริไกลกังวลว่า พระเนมิราชทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาของประชาชนทุกช่วงวัยโดยทรงเน้นที่เยาวชน จึงพระราชทานโครงการดังกล่าวขึ้นเพื่อให้เยาวชนที่อาศัยอยู่ในถิ่น

ทุorkันดารได้มีโอกาสทางการศึกษา นอกจากนี้ในระดับอุดมศึกษาพระเนมิราชได้จัดตั้งสถาบันการศึกษาที่มีชื่อว่า “โพธิยาลัย” ขึ้นอีกด้วย ดังนี้

<p>อรรถกถาเนมิราชชาดก</p>	<p>ฝ่ายมหาชนก็แวดล้อมพระราชาทูลถามว่าเทวโลกเป็นเช่นไร พระเจ้าข้า พระเนมิราชทรงเล่าถึงสมบัติของเหล่าเทวดาและของท้าวสักกเทวราชแล้วตรัสว่า แม้ท่านทั้งหลายก็จะทำบุญมีทานเป็นต้น ก็จักบังเกิดในเทวโลกนั้นเหมือนกัน แล้วทรงแสดงธรรมแก่มหาชน.</p> <p>ครั้นกาลต่อมา พระมหาสัตว์เนมิราชนั้น เมื่อภูษามาลากราบหูลความที่พระเศาทงออกเกิดขึ้น จึงทรงให้ถอนพระศกหงอกด้วยพระแหมบาทองค้ำวางในพระหัตถ์ ทอดพระเนตรเห็นพระศกหงอกนั้นแล้วสลดพระหฤทัยพระราชทานบ้านสวยแก่ภูษามาลา มีพระราชประสงค์จะทรงผนวช จึงมอบราชสมบัติแก่พระราชโอรส</p> <p>(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525, น. 300)</p>
<p>เนมิราชคำฉันท์</p>	<p>สมเด็จพระ หงษ์ไวย ดรุณอ่อนนัย ทุกหมู่ทุกเหล่าเยาวยชน <u>ดอยร้างห่างไกลไพรสนธ์</u> <u>โครงการถ้วนดล</u> <u>ใฝ่ฝีกศึกษานาค</u> ส่งเสริมไพร่ฟ้าอาทร ฤวิณิกร ได้เล่าได้เรียนเพียรพลัน (บุญเดือน ศรีวรพจน์, 2542, น. 189-190)</p> <p>สังคมก้าวหน้าสากล อารยมณฑล ธราชเร่งจัดพัฒนา <u>พื้นฐานคือการศึกษา</u> <u>ถนัดปรัชญา</u> <u>โพธิยาลัยราชรังสรรค์</u> (บุญเดือน ศรีวรพจน์, 2542, น. 189)</p>

จากตัวอย่างอรรถกถาเนมิราชชาดก หลังจากพระเนมิราชเสด็จกลับจากการประพาสนรกและสวรรค์ ได้ตรัสสอนประชาชนให้หมั่นบำเพ็ญทานเพื่อไปเกิดในเทวโลก จากนั้นกล่าวถึงมูลเหตุแห่งการออกผนวชของพระองค์ในเวลาต่อมา ในขณะที่เรื่องเนมิราชคำฉันท์ก็วิ้นำพระราชกรณียกิจด้านการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมาเป็นบทบาทของพระเนมิราชเพื่อขยายความพระกรณียกิจที่พระเนมิราชทรงบำเพ็ญเพื่อประชาชนให้ชัดเจนและเป็นรูปธรรมและเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ทรง

ธรรมและทรงพระปรีชาสามารถในการประกอบพระราชกรณียกิจต่างๆ จากตัวอย่างข้างต้น คือโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริไกลกังวลเพื่อแก้ปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของนักเรียนในชนบทที่ห่างไกลด้วยการนำเทคโนโลยีการสื่อสารผ่านดาวเทียมมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอน

นอกจากนี้เรื่องเนมิราชคำฉันท์ยังได้กล่าวถึงสถาบันการศึกษา “โพธิyalัย” ซึ่งมาจากพระราชนิพนธ์เรื่อง “พระมหาชนก” ที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นในปีพุทธศักราช 2531 “โพธิyalัย” เป็นคำพูดของนางมณีเมขลากล่าวกับพระมหาชนกก่อนจะอุ้มพระองค์ไปยังมีเถลิงนคร ความว่า

ข้าแต่บัณฑิต วาจาอันมีปาฏิหาริย์มีควรบังหายไปในอากาศ ท่านต้อง
ให้สาธุชนได้รับพรแห่งโพธิญาณจากโอษฐ์ของท่าน ถึงกาลอันสมควร
ท่านจงตั้งสถาบันการศึกษาให้ชื่อว่า โพธิyalัยมหาวิชาลัย ในการนั้น
ท่านจึงจะสำเร็จกิจที่แท้

(พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, 2559, น. 70)

ในบทพระราชนิพนธ์ “พระมหาชนก” ให้คำอธิบายความหมายของโพธิyalัยว่า ที่อาศัยแห่งแสงสว่าง และ มหาวิชาลัย ว่า ที่อาศัยแห่งความรู้อันยิ่งใหญ่ เมื่อนำความหมายของสองคำมารวมกันจึงน่าจะให้ความหมายรวมว่า ที่อาศัยแห่งแสงสว่างและความรู้อันยิ่งใหญ่ ซึ่งก็คือโพธิญาณ นั่นเอง ดังนั้นสถาบันที่นางมณีเมขลากล่าวถึงจึงเป็นสถาบันแห่งการปลูกฝังความรู้อันเป็นแสงสว่างแก่มนุษย์ นำมนุษย์ไปสู่ความสุขอันแท้จริง ซึ่งโดยนัยแห่งพุทธศาสนาแล้ว ก็คือ นิพพาน หรือการบรรลุโมกขธรรม (สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, 2542, น. 191)

จะเห็นได้ว่ากวีใช้กลวิธีที่ซับซ้อนในการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช กล่าวคือมีการสร้างตัวละครพระโพธิสัตว์จากพระราชกรณียกิจของพระองค์ จากตัวอย่างนี้เป็นการสร้างตัวละครพระเนมิราชด้วยพระราชกรณียกิจด้านการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเพื่อนำเสนอแนวคิดเฉลิมพระเกียรติพระองค์ตามคติโพธิสัตว์ราชา ผสานกับการนำชื่อสถาบันการศึกษาจากบทพระราชนิพนธ์มาอ้างถึงเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระองค์อีกชั้นหนึ่ง

3.1.3 พระราชกรณียกิจด้านการสืบสานพระราชประเพณี

ในเรื่องเนมิราชคำฉันท์ นอกจากการนำพระราชกรณียกิจด้านการศึกษามาเป็นบทบาทของพระเนมิราชแล้ว ยังกล่าวถึงการสืบสานพระราชประเพณีโบราณอีกด้วย คือ พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ดังนี้

ประเพณีพิธีพร้อม
ฤดูฝนเฉลิมขวัญ
พระคือมิ่งนิกรชน
เถลิงรัฐสุราษฎร์ธานี

จรदन้อมพระนังคัล
เกษตรกิจประกอบกร
สุขมงคลจำเนียรนาน
ติสุขล้ำนรินทร์ร

(บุญเดือน ศรีวราพจน์, 2542, น. 191)

พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ฟื้นฟูขึ้นใหม่ มีพระราชดำริว่าประเทศไทยเป็นเมืองเกษตรกรรม มีการทำนาเป็นหลัก พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญนี้มีผลทางจิตใจ เป็นการบำรุงขวัญชาวนาซึ่งยังคงผูกพันอยู่กับประเพณีเก่าแก่ที่เคยยึดถือ เป็นกำลังใจในการผลิตพืชผลแต่ละปี (สารานุกรมไทย ฉบับเฉลิมพระเกียรติในโอกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี, 2559, น. 390)

จะเห็นได้ว่ากลวิธีการนำพระราชกรณียกิจทั้ง 3 ด้านของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมาเป็นบทบาทของตัวละครพระโพธิสัตว์ในเรื่องมหานกคำฉันท์และเนมิราช คำฉันท์ แสดงแนวคิดว่าพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่เป็นพระราชผู้ทรงธรรมและบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่างๆ ซึ่งตัวละครพระโพธิสัตว์ทั้ง 2 เรื่องเป็นพระมหากษัตริย์ที่ดำรงอยู่ในธรรม เอื้อต่อการที่กวีจะนำพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมาเป็นพระกรณียกิจของตัวละครพระมหากษัตริย์ในเรื่องให้ชัดเจน เป็นรูปธรรมและร่วมสมัยมากยิ่งขึ้น

3.1.4 พระราชจริยวัตร

นอกจากพระราชกรณียกิจแล้ว กวียังนำพระราชจริยวัตรของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมาเป็นบทบาทของตัวละครพระโพธิสัตว์อีกด้วย เพื่อเสนอแนวคิดที่ว่าพระองค์ทรงเป็นโพธิสัตว์ราชาผู้ทรงทศพิชราชธรรม ยกตัวอย่างจากเรื่องเนมิราชคำฉันท์ กล่าวถึงพระจริยวัตรของอดีตกษัตริย์ก่อนสมัยพระเนมิราชจำนวน 80,000 พระองค์ว่า แต่ละพระองค์ล้วนยึดหลักทศพิชราชธรรมสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน เมื่อถึงรัชสมัยของพระเนมิราช ก็ทรงดำรงอยู่ในธรรมเช่นเดียวกัน ทรงปกครองบ้านเมืองตามแบบพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนอย่างเคร่งครัด ทรงถือศีลอุโบสถเป็นประจำทุกวันธรรมสวันะ อีกทั้งยังชักชวนประชาชนให้ละบาปและแสวงบุญเมื่อละจากโลกนี้ไปแล้วจะได้ไปสู่สุคติภูมิ เหล่าเทพยดาบนสวรรค์พากันถวายสดุดีคุณพระเนมิราชที่ทรงประพฤติและอบรมสั่งสอนธรรมประการต่างๆ ดังนี้

<u>ทุกองค์ก็ทรงพิริยกิจ</u>	<u>ทศพิชราชธรรมพลี</u>
<u>สิบสิ่งสมมงคลวิธี</u>	<u>ทะนุทั่วสุธาธาร</u>
<u>หนึ่งให้ประเทืองปณิธาน</u>	<u>นิจมนัมนิเว็นวาร</u>
<u>โครงการนกุลหิตประการ</u>	<u>เฉพาะเพื่อประชาชน</u>
สองทรงเกษมจริยศีล	นิจตั้ง บ ลีมตน
มั่นมุ่งเสมอมนสมล-	ทินสร้างสว่างทรวง
สามปองประจำจะบริจา-	คปสาทะเต็มดวง
แจกจ่ายระบายนอกปวง	ชนแบ่งระบอบบรรพ์
.....
ตราบสู่สมัยสุรนเร-	ศรเนมิราชเรือง
เขตขัณฑขัตติยะประเทือง	มิดิลานบุรีศรี
.....
<u>ทุกเบื้องอุโบสถทิวา</u>	<u>พฤตศีลสมาทาน</u>
<u>องค์อัญญวัตรพระกีสमान</u>	<u>วรกิจเกษมสม</u>
<u>ชักชวนประชานิกรทั่ว</u>	<u>ผิวชัว บ ชื่นชม</u>
<u>เพิ่มพูนประโยชน์นิยม</u>	<u>สละบาปแสงบุญ</u>
ดับขันธคงอมรแดน	สุขแมนวิมลคุณ
ทิพย์ภพก็พบสุคติสุน-	ทรเทพไถวัล

(บุญเดือน ศรีวิราชณ์, 2542, น. 163-164)

จะเห็นได้ว่าพระจริยวัตรของพระเนมิราชที่ทรงทศพิชราชธรรมและพระกรณียกิจในการพระราชทานโครงการต่าง ๆ เพื่อประชาชนก็คือภาพของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ดังนั้นจึงเป็นการเสนอแนวคิดที่ว่าพระองค์ทรงเป็นโพธิสัตว์ราชาผู้ครองแผ่นดินด้วยทศพิชราชธรรมและทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่าง ๆ

นอกจากนี้ในเรื่องมหาเวสสันดรคำฉันท์ แม้จะไม่มีการนำพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมาเป็นบทบาทของพระโพธิสัตว์ แต่ทว่าก็แทรกหลักธรรม “ทศพิชราชธรรม” เพื่อแสดงนัยยะในการเฉลิมพระเกียรติพระองค์ด้วย ดังนี้

อรรถกถาหาเวสสันดรชาดก	มหาเวสสันดรคำฉันท์
ข้าแต่ท้าวสักกะ บุตรของหม่อมฉันที่พลัดพรากไปนั้น พึงมีอายุยืน พึงครองแผ่นดินโดยธรรม หม่อมฉันขอเลือกข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ 5 (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525, น. 770)	หนึ่งขอโอรสทรงพระวงศ์รุษประยูร สืบศักดิ์มีไศศุรย์ ประสงค์ ครองรัฐโดยทศธรรมประจำสุนิทร ยิ่งยศและยืนยง นรินทร์ (บุญเตือน ศรีวรพจน์, 2542, น. 471)

ตัวอย่างจากอรรถกถาหาเวสสันดรชาดก เป็นตอนที่ท้าวสักกเทวราชทูลขอให้พระเวสสันดรทรงเลือกพระพร 8 ประการ และตนขอถวายพระพรนั้นแต่พระองค์ท่าน พระพรข้อ 5 ที่พระเวสสันดรทรงขอ คือ ให้บุตรที่พลัดพรากปกครองแผ่นดินโดยธรรม แต่ในมหาเวสสันดรคำฉันท์ก็ขยายความการครองแผ่นดินโดยธรรมว่าพระมหากษัตริย์ต้องทรง “ทศพิธราชธรรม” อยู่เป็นนิจ จะเห็นได้ว่ากวีเน้นหลักธรรมดังกล่าว เพื่อแสดงนัยยะในการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นแบบอย่างในการครองทศพิธราชธรรมอย่างครบถ้วนเป็นที่ประจักษ์ตลอดมา

ในเรื่องมหาชนกคำฉันท์กวีกล่าวถึง “วิริยบารมี” และสรรเสริญว่าพระมหาชนกทรงประกอบด้วยความเพียรในการปลดเปลื้องทุกข์ให้แก่เหล่าราษฎรตลอดระยะเวลาที่พระองค์ทรงครองราชสมบัติ ความว่า

<u>ไพบูลย์เมืองบารมีบุญ</u>	<u>วิริยพลอดุลย์</u>
<u>นาถนุกุลหนุน</u>	<u>พินิตนัย</u>
<u>ล่วงแล้วสัมฤทธิ์นริตศัย</u>	<u>กรณียกิจไฉ</u>
<u>ล่วงนिरภัย</u>	<u>เพราะทรงเพียร</u>
<u>เปลื้องปลดลดภาวะอาเกียรติ์</u>	<u>รัฐสมยศูเรียร</u>
<u>ทำนุจำเนียร</u>	<u>เจริญงาม</u>
<u>เพียบพร้อมสมโพธิสัตว์นาม</u>	<u>ชนกชนนียาม</u>
<u>ต้องกระบวนตาม</u>	<u>บุราณกาล</u>

(บุญเตือน ศรีวรพจน์, 2542, น. 103-104)

พระมหาชนกทรงประกอบพระกรณียกิจสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความเพียรเพียบพร้อมสมกับเป็นพระโพธิสัตว์ ทั้งยังมีพระปณิธานเด็ดเดี่ยวมั่นคงในการปลดเปลื้องทุกข์ยากต่าง ๆ ให้แก่ประชาชน ทรงพระปรีชาฉลาดยิ่งทั้งในการปกครองบ้านเมืองและในทางธรรม เป็นการสรรเสริญพระวิริยบารมีของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชนั่นเอง

ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ได้แสดงปาฐกถาพิเศษเรื่องหลักธรรมตามรอยพระยุคลบาท ได้กล่าวถึงพระวิริยะอุตสาหะของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ความว่า

พระเจ้าอยู่หัวเวลาทำอะไรทรงมุ่งมั่นมาก เรื่องความขยันไม่ต้องพูด ทรงงานไม่มีวันเสาร์อาทิตย์ ไม่มีเวลากลางวันกลางคืน จำได้ไหม เมื่อ 2-3 ปีที่น้ำท่วม ทรงอึดอัดพระทัย พระองค์ท่านก็ไม่ใช้หน่วยงานจะไปสั่งเขาได้อย่างไร รัฐบาลก็ไม่ใช้ จะทำกันก็ต้องจัดประชุม นำมาแล้วนะ แล้วก็ดู (น้ำแรงมาก) รับพระราชกระแสมา พຼ່งนี้เข้าเราจะเริ่มดำเนินการ (พระเจ้าอยู่หัวรับสั่ง) ไม่ใช่พຼ່งนี้เข้า ต้องเดี๋ยวนีๆ เพราะน้ำไม่มีหยุด ไม่ใช่หยุดก่อนแล้วโอเค รอพຼ່งนี้เข้าถึงจะทำได้แล้วค่อยมา เผอิญน้ำเขาไม่ได้หยุดอย่างนั้น เขามาของเขาตลอด เราต้องรีบทำกันคืนนี้เลย (दनัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์ และคณิตา หอมทรัพย์, 2549, น. 65)

จากคำกล่าวของ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล แสดงให้เห็นพระวิริยบารมีของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชโดยแท้ พระองค์ทรงงานด้วยความเพียรอุตสาหะ ไม่ย่อท้อและดำเนินการอย่างรวดเร็วเพื่อบำบัดทุกข์และนำความสุขสงบร่มเย็นมาสู่ประชาชนทั่วทั้งประเทศ และด้วยความเพียรที่แน่วแน่ของพระองค์เหตุนี้เองจึงทำให้พระราชกรณียกิจนานับการบรรลุลผลสำเร็จเป็นที่ประจักษ์ตามพระราชประสงค์อย่างงดงาม

พระราชจริยวัตรที่ทรงแน่วแน่ในการบำบัดทุกข์และบำรุงสุขของประชาชน เช่นการเสด็จพระราชดำเนินไปทั่วทุกที่ของประเทศไทยเพื่อทราบปัญหาด้วยพระองค์เองและเสนอแนะแนวทางแก้ไขอย่างทันท่วงที แสดงให้เห็นความห่วงใยของพระองค์ที่มีต่อประชาชน จึงทำให้ประชาชนเกิดความรู้อิ้วว่า ทรงเป็นเสมือนบิดาที่มีความห่วงใยต่อบุตรอยู่เสมอ

ตัวอย่างจากเรื่องมหาชนกาคำฉันท์ กวีกล่าวถึงพระจริยวัตรของพระมหาชนกที่กอบปรีย์ด้วยความเมตตาและความกรุณาต่อประชาชนว่าเหมือนกับความกรุณาของบิดาที่มีต่อบุตรและธิดา ดังนี้

<u>รินหลังถึงทิพพชารา</u>	<u>อมฤตกรุณา</u>
วาริเมตตา	ธ เต็มดวง
<u>ปกปักรักษ์ตั้งบิดาปาง</u>	<u>กรุณยยุวปาง</u>
<u>บุตรธิดาดวง</u>	<u>ตรุณวัย</u>

(บุญเตือน ศรีวรพจน์, 2542, น. 104)

ในเรื่องเนมิราชคำฉันท์เช่นเดียวกัน กวีก็กล่าวว่พระเนมิราชทรงรักษาราชภูรเช่นบิตารักษา
บุตรีธิดา ทรงห่วงใยและมุ่งหวังที่จะบรรเทาทุกข์ต่างๆ ให้เหือดหาย ดังตัวอย่าง

รักษน ฐ รักสุด
ผ่อนเพลลาพิพาทภัย
อาทรพระทัยห่วง
เปลื้องเหตุทเวชวาย

ดจบุตรีธาตัญญ
และวิพนกัเคลื่อนกัคลาย
ชนปวง ฐ มุ่ง ฐ หมาย
ลุประสงค์พระองค์ถวิล
(บุญเดือน ศรีวรรณ, 2542, น. 188-189)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า กวีได้นำพระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรของพระบาท
สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมาสร้างตัวละครพระโพธิสัตว์ในเรื่องมหาชนกคำฉันท์ เนมิราช
คำฉันท์ แสดงแนวคิดเฉลิมพระเกียรติว่พระองค์คือโพธิสัตว์ราชาผู้ทรงทศพิราชธรรมและทรง
เป็นเสมือนบิดาของราษฎร

3.2 การตัดรายละเอียดเหตุการณ์จากอรรถกถาชาดกเพื่อเห็นการเฉลิมพระเกียรติ

ทศชาติคำฉันท์เล่าเรื่องตามองค์ประกอบในอรรถกถาชาดกโดยคงปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ
และสโมธาน โดยปัจจุบันวัตถุคือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในปัจจุบันอันเป็นสาเหตุให้พระพุทธรเจ้าทรงเล่า
เรื่องย้อนอดีตว่เหตุการณ์เช่นนั้น เคยมีมาก่อนในอดีตอย่างไร อดีตวัตถุเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นใน
อดีต เป็นตัวนิทานหรือชาดกต่างๆ และสโมธานหรือประชุมชาดก คือ การแจงว่บุคคลในเรื่อง
กลับชาติมาเกิดเป็นใครในปัจจุบันชาติ (ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา, 2545, น. 7)

ส่วนอดีตวัตถุที่เป็นนิทานชาดก กวีรักษาโครงเรื่องตามอรรถกถาตามหาบิต แต่เพิ่มเนื้อหา
ส่วนพระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
เข้ามาด้วยเพื่อนำเสนอแนวคิดในการเฉลิมพระเกียรติพระองค์ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นดังที่ได้กล่าวไปแล้ว
ข้างต้น ขณะเดียวกันก็ตัดรายละเอียดบางประการออกไป เช่น เติมียกุมารคำฉันท์ กวีตัดบททดสอบ
ความผิดปกติทางร่างกายของพระเติมียกุมารออกไป คงไว้เพียงบางข้อ หรือเรื่องมโหสถคำฉันท์ก็เช่น
เดียวกัน กวีตัดบททดสอบปัญญาของมโหสถที่เป็นรายละเอียด คงไว้แต่เพียงบททดสอบข้อที่สำคัญ
ดังตัวอย่าง

อรรถกถาโมหสถชาดก	มโหสถคำฉันท์
<p>บุคคลไม่เชื่อว่าเป็นบัณฑิตด้วยเหตุเพียงให้สร้างศาลา เป็นต้น ใครๆ ก็ให้สร้างได้ ข้อนั้นยังเป็นการเล็กน้อย พระราชาฯ ทรงสดับคำของเสนกบัณฑิต ทรงดำริว่า เหตุการณ์ในข้อนี้จะพึงมี ก็ทรงนั่งอยู่ ทรงส่งทูตของอมาตย์กลับไปด้วยพระดำรัสว่าอมาตย์จงอยู่ในที่นั้น พิจารณาดูบัณฑิตไปก่อน อมาตย์ได้ฟังพระราชดำรัสนั้นก็ยับยั้งอยู่ที่นั้นพิจารณาดูบัณฑิตต่อไป รวมหัวข้อพิจารณาในเรื่องนั้น ดังนี้</p> <p><u>ขึ้นเนื้อ โค เครื่องประดับทำเป็นปล้องๆ</u> <u>กลุ่มด้าย บุตร คนเตี้ยชื่อโคพกาพ รถ ท่อนไม้</u> <u>ศิระคน งู ไก่ แก้วมณี ให้โคตัวผู้ตกถูก ข้าว</u> <u>ชิงช้าห้อยด้วยเชือก ทราย สระน้ำ อุทยาน พา</u> <u>แก้วมณีบนลังกา (รวม 20 ข้อ)</u> (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525, น. 334)</p>	<p><u>ตัดบทลดเรื่องพิสดาร</u> <u>มโหสถกุมาร</u> <u>สุขุมปัญญา ยิ่งยง</u> <u>ปัญหาพิณิจพิศวง</u> <u>ยี่สิบข้อคง</u> <u>บ่ คลาด บ่ เคลื่อนเนื้อความ</u> สำนวนทั้งผองต้องตาม บาลีนิยาม นิบาตชาดกวรรณนาย (ปัญหาเรื่องขึ้นเนื้อ) วันหนึ่งกุมาร พร้อมพวกบริพาร สำเร็จกรีธา กาหนึ่งคาบเนื้อ ขึ้นเหยื่อโอฮา เด็กต่างเฮฮา ไล่กาพัลวัน ดาแห่งนดูกา วิ่งไล่ไขว่คว้า เซชนชนกัน มโหสถไปเขลา ดูเงากาพลัน เล่นไล่ไล่ทัน สำทับขู่วิล กาบปล่อยมั่งสา รับด้วยหัตถา ห่อนให้ถึงดิน เขาสรรเสริญแซ่ ว่าแท้เมธิน เลื่องชื่อลือยิน ท้าวทั้งธานี (บุญเดือน ศรีวรพจน์, 2542, น. 207-208)</p>

จากอรรถกถาโมหสถชาดกมีบททดสอบปัญญาของมโหสถทั้งสิ้น 20 ข้อ แต่ในมโหสถคำฉันท์ก็เลือกบททดสอบข้อสำคัญมาเพียง 4 ข้อเท่านั้น ได้แก่ ปัญหาเรื่องขึ้นเนื้อ กล่าวถึงเด็ก ๆ ที่วิ่งไล่กาศาบเนื้อเพื่อต้องการให้กาทิ้งเนื้อลงพื้น และในขณะที่วิ่งอยู่นั้นสายตาก็ต้องจับจ้องบนฟ้าเพื่อดูตำแหน่งกา ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เด็ก ๆ ต่างก้าวพลาดสะดุดล้มชนกัน แต่มโหสถไม่ทำเช่นนั้น เขากลับมองเงาของกาที่สะท้อนลงพื้นด้านล่าง และวิ่งไล่ทันจนกายอมทิ้งขึ้นเนื้อในที่สุด บททดสอบข้อถัดมาคือ ปัญหาเรื่องโค เรื่องบุตร และเรื่องมณีในลังกา จะเห็นได้ว่ากลวิธีการตัดรายละเอียดนี้ นอกจากจะเป็นการรวบรวมความให้ผู้อ่านเห็นความสามารถทางปัญญาของมโหสถในการแก้ไขปัญหาลักษณะชัดเจนแล้ว ยังช่วยให้เหตุการณ์ต่างๆ ในเรื่องดำเนินไปได้อย่างกระชับและรวดเร็วขึ้นอีกด้วย

นอกจากนี้ยังมีการตัดเหตุการณ์รองของตัวละครประกอบในเรื่องเพื่อให้สามารถดำเนินเรื่องได้อย่างรวดเร็วและกระชับมากขึ้น เช่น เรื่องภริยาคำฉันท์ กวีตัดเหตุการณ์ต้นเรื่องราชวงศ์พระนางสมุททชาผู้เป็นพระมารดาของพระภริยาคำฉันท์ กวีตัดเหตุการณ์ต้นเรื่องราชวงศ์พระนางสมุททชาผู้เป็นพระมารดาของพระภริยาคำฉันท์ก่อนจะอภิเษกกับพระสวามีผู้เป็นนาคในเมืองบาดาล เรื่องวิธูรคำฉันท์ กวีตัดเหตุการณ์ที่ป้อนณกษัตริย์ทูลขอแก้ววิเศษจากท้าวภูเวระเวสวันเพื่อนำมาพินนสกากับพระเจ้าโกรพยราช และเรื่องมหาชนกคำฉันท์ กวีตัดเหตุการณ์ที่พระนางสีวลีออกอุบายเพื่อให้พระมหาชนกออกจากเพศสมณะและเสด็จคืนสู่ราชสมบัติ ทั้งการให้เหล่าสตรี 700 คนพยายามยั่วกิเลสของพระมหาชนกให้เกิดขึ้น การออกอุบายทำไฟไหม้คลังต่างๆ ในพระราชวัง และการพยายามติดตามพระองค์เข้าสู่ป่า ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นเหตุการณ์ที่มีความสำคัญเพราะเป็นบททดสอบความแน่วแน่วพระทัยของพระมหาชนกในการออกผนวชและบำเพ็ญเพียรทางธรรมเพื่อความหลุดพ้น แต่กวีตัดเหตุการณ์ดังกล่าวออกและให้ความสำคัญกับการกล่าวถึงพระกรณียกิจต่างๆ ของพระมหาชนกที่ทรงปฏิบัติเพื่อประชาชนก่อนที่จะเสด็จออกผนวช ซึ่งพระกรณียกิจของพระมหาชนกที่กวีเพิ่มเข้ามานั้นก็คือ พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อบทบาทของพระมหาชนกคือภาพของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ดังนั้นจึงเป็นการสรรเสริญพระองค์ตามแนวคิดโพธิสัตว์ราชา และการที่กวีตัดเหตุการณ์ที่พระนางสีวลีพยายามขัดขวางการบำเพ็ญธรรมของพระมหาชนกก็เพื่อต้องการนำเสนอแนวคิดในการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์ให้เด่นชัดยิ่งขึ้น

3.3 การเพิ่มบทพรรณนาตามขนบวรรณคดีไทย

ในทศชาติคำฉันท์ เรื่องที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์มีทั้งสิ้น 4 เรื่อง ได้แก่ มหาชนกคำฉันท์ เนมิราชคำฉันท์ จันทกุมารคำฉันท์ และมหาเวสสันดรคำฉันท์ นำเสนอแนวคิดโพธิสัตว์ราชาโดยนำพระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมาเป็นบทบาทของพระโพธิสัตว์ในเรื่อง

ส่วนชาดกอีก 6 เรื่อง ซึ่งพระโพธิสัตว์มิได้เป็นกษัตริย์ ย่อมไม่สามารถนำพระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรมาเป็นบทบาทของตัวละครพระโพธิสัตว์ในเรื่องได้ กวีจึงเฉลิมพระเกียรติด้วยการสรรเสริญพระบารมีและพระปรีชาสามารถในบทพรรณนาตามขนบวรรณคดีไทย อันได้แก่ บทประณามพจน์ บทชมบ้านชมเมือง และบทอาศிரาวท่ายเรื่อง แสดงแนวคิดว่าพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้มีพระบรมเดชานุภาพยิ่งใหญ่ ทั้งยังทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิและเป็นพระนารายณ์อวตาร ดังนี้

3.3.1 บทประณามพจน์

บทประณามพจน์ตอนต้นเรื่องทศชาติคำฉันท์ ความว่า

ทั่วโลกช่องสรเสริญประเเมนคุณนิยม
เทิดนามนิยามชม ชลิต
ราชอื่นไพรชแคว้นมิแม่นวรอดิศร์
ชูปชีพประชานิตย อนนต์
ปราณีชนดุษบุตร บ หยุดอุชุกมล
เพื่อภูมิภาคผล สุภา
คือกำลังปฐวีพิริยกรุณา
ก่อเกิดประเสริฐสา- ธุการ
คือองค์ทรงอุปถัมภ์สุธรรมนรสราย
ทั่วถิ่นสุธาธาร ไผท
คือองค์ปราชญ์ศิลป์กระบิลกิริติไกร
เอกอาชวาสัย สยาม
อำรุงชาติอนุสนธิ์สมุณทลวิราม
ไทยรัฐพิพัฒน์นาม นุกรม

(บุญเตือน ศรีวรพจน์, 2542, น. 9-12)

บทประณามพจน์นี้เป็นบทประณามพจน์หลักก่อนนำเข้าเรื่องทศชาติคำฉันท์ กวีสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชว่าทรงเป็นกษัตริย์ผู้มีพระบรมเดชาานุภาพยิ่งใหญ่พระเกียรติคุณของพระองค์แผ่ไพศาลไปทั่วอย่างไม่มีผู้ใดเทียบเทียมได้ เพราะได้พระราชทานชีวิตราษฎรให้ดำรงอยู่ได้อย่างเป็นสุข ทรงพระกรุณาต่อพสกนิกรประจวบบุตรและธิดาของพระองค์ คือกำลังของแผ่นดินดำริให้เกิดโครงการต่างๆ มากมาย อีกทั้งยังทรงเป็นปราชญ์และศิลปินอีกด้วยสุดท้ายกวีถวายพระพรให้พระองค์ทรงพระเกษมสำราญและกล่าวถึงความจงรักภักดีของกวีที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างมีนัย

3.3.2 บทชมบ้านชมเมือง

บทชมบ้านชมเมือง เป็นบทที่กล่าวถึงสภาพบ้านเมืองและสังคมซึ่งเป็นเนื้อหาส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่งในวรรณคดีของพระเกียรติ มีทั้งภาพของบ้านเมืองตามสภาพที่เป็นจริง (Realistic) ผสมผสานกับภาพบ้านเมืองในอุดมคติ (Idealistic) คือ เป็นบ้านเมืองที่งดงาม อุดมสมบูรณ์ มีความสงบสุขมั่นคงอยู่เป็นนิรันดร์ (ชัยรัตน์ พลมุข, 2552, น. 34)

ในเรื่องเตมียกุมารคำฉันท์ บทชมบ้านชมเมืองใต้แทรกพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชด้านฝนหลวง การชลประทาน การพัฒนาอาชีพ และการติดต่อสื่อสารเพื่อบรรเทาทุกข์ราษฎรลงไปด้วย ดังนี้

ในน้ำก็เนื่องนิกรมัจ-	จะขนัดอเนกนันท
ในน้ำก็เนื่องธัญ-	ญอุดมลำดับดี
<u>ฝนร่วง บ แล้งพิรุณหลวง</u>	<u>นรปรวก็เปรมปรีดี</u>
<u>พฤษ์พันธ์อันมี</u>	<u>ก็ระบัดขจีใบ</u>
<u>น้ำไรก็ไขอุทกเขื่อน</u>	<u>ชลเยื่อนมิช้าไย</u>
<u>ทันถั่งและหลังไหล</u>	<u>กสิเกื้อเกษตรกรรม</u>
<u>พร้อมพัฒนาวิหะคิด</u>	<u>ก็ประดิดประดอยทำ</u>
<u>สินค้าประธานา</u>	<u>นะชนิตผลิตภัณฑ์</u>
<u>เปรอปรุ่งผดุงสุขนคร</u>	<u>อุปการณ์จะสื่อกัน</u>
<u>ข่าวสารเสนอนัน</u>	<u>จิตถ้วนประจุมหาย</u>
<u>รอรอบบรูรี ฤ ก็อชีก</u>	<u>ระยะตีกลสังราย</u>
<u>เสียดฟ้าจะทำทาย</u>	<u>นภเมฆวิมานอินทร์</u>
	(บุญเดือน ศรีวรพจน์, 2542, น. 17-18)

เห็นได้ว่าภาพที่กวีบรรยายเมืองพาราณสีว่ามีความอุดมสมบูรณ์และประชาชนเป็นสุขก็คือประเทศไทย และพระกรณียกิจต่างๆ ที่พระมหากษัตริย์แห่งเมืองพาราณสีได้ทรงกระทำทั้งฝนหลวง และเขื่อนกักเก็บน้ำก็คือพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทั้งสิ้น ดังนั้นจึงเป็นการสรรเสริญพระองค์ว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงสร้างความเจริญรุ่งเรืองแก่บ้านเมืองและทรงเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนอย่างยิ่ง ผ่านกลวิธีผสมผสานพระราชกรณียกิจและสภาพบ้านเมืองในสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเข้ากับขนบวรรณคดีคือการแต่งบทชมบ้านชมเมือง

ในเรื่องนารทคำฉันท์ กวีก็ได้กล่าวถึงสภาพบ้านเมืองมีอิลาชานีของพระเจ้าอังคตราชว่ามีความอุดมสมบูรณ์ดี มีอาณาเขตกว้างขวาง ประชากรทั้งหญิงและชายมีความสุขสมบูรณ์โดยถ้วนหน้า เหล่าทหารมีความกล้าหาญเชี่ยวชาญในอาคมและศาสตราวุธ เมืองประเทศราชกว่าร้อยเมืองก็กลัวเกรงในพระราชอำนาจและพระบารมีของพระองค์ต่างส่งตัวแทนมาถวายบรรณาการพระราชวังใหญ่โตกว้างขวาง บ้านเมืองเป็นระเบียบเรียบร้อย เศรษฐกิจรุ่งเรือง ผลผลิตการเกษตรอุดมสมบูรณ์ มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศอย่างกว้างขวาง ประชาชนทุกคนอยู่อย่างมีความสุข เพราะพระบารมีของพระมหากษัตริย์ที่ทรงปกครองโดยธรรม ดังนี้

	เมืองกว้างข้างหลาย
ประชาหญิงชาย	สุขสบายไพบูลย์
ร่วมเย็นทั่วเหยา	โตกเศร้าเสื่อมสูญ
จำเริญจำรุญ	เพิ่มพูนพัฒนา
.....
	ถนนชั้นนอก
ต่อติดชิดตรอก	ข้าวของเขาชาย
ตึกแถวโอโถง	ร้านโรงเรียงราย
สินค้ามากมาย	หลายอย่างวางหลาม
.....
	ไปซาอู่หลง
เชิญลี้มชิมซง	ชุ่มคอชื่นใจ
สั่งจากจงกว้อ	ยี่ห้ออย่างใหม่
นำเข้าก่อนใคร	นำลองของดี
.....
	ทั่วผู้ยู่สุข
ชื่นใจไรทุกข์	ไพร่ฟ้าอาหนันท์
บุญทรงคงครอง	ดินทองแดนธรรม์
ตั้งเมืองสวรรค	บุรีมิถิลา ฯ
	(บุญเดือน ศรีวรพจน์, 2542, น. 325-327)

จากบทชมบ้านชมเมืองที่กล่าวมาทั้งหมด ได้แก่ บทชมบ้านชมเมืองที่มีการแทรกพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชลงในเนื้อเรื่อง บทที่กล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารและบทที่กล่าวถึงความรุ่งเรืองงดงามของพระราชวังล้วนแล้วแต่เป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้มีบุญญาธิการ ทรงสร้างความเจริญรุ่งเรืองแก่บ้านเมือง

3.3.3 บทอาศิรวาททำยเรื่อง

บทอาศิรวาททำยเรื่องนี้เป็นกรกล่าวสดุดีพระเกียรติคุณและถวายพระพรพระมหากษัตริย์ด้วยการขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยอำนวยพรให้พระมหากษัตริย์ เนื่องจากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติมุ่งแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ดังนั้นกวีจึงใช้ตัวบทวรรณคดีเป็นสื่อแสดงความจงรักภักดีอย่างสูงสุดของกวีที่มีต่อพระมหากษัตริย์ ยกตัวอย่างจากเรื่องนารทคำฉันท์ ความว่า

ขอเดชรรเมศอุดม	อภิบาลบรม
นราธิปแก้วโกสินทร์	
ฉัตรชัยไอศูรย์สยามินทร์	นิราศราศิน
ประเสริฐประสิทธิ์นิจนรินทร์	
ร่มเกล้า ยิ่งแก้วกลางขวัญ	เสกสร้างรังสรรค์
เกษมสมบุญพันธุ์พูนผล	
ถิ่นทิพย์ทั่วทิศมณฑล	ประเมินพิมล
ร่มมิ่งมหาบารมี	
.....
ปิ่นทศธรณีสีมา	อานนท์อาณา
นิกรจรงค์อัญชลี	
ตั้งวายุชีวาตม์ราชพลี	ตระหนักภักดี
เบ็องบthalmalyทุกสมัย	
ขอไทยทั่วแคว้นแดนไทย	ผ่านพ้นผองภัย
ผาสูกสมิทธีนิจกาล	
ขอพรร่วมโพธิสมภาร	ผดุงบันดาล
แผ่นดินอุดมธรรมเทอญฯ	

(บุญเดือน ศรีวรพจน์, 2542, น. 351-352)

จากเรื่องนารทคำฉันท์ กวีขอพรจากพระธรรมให้อภิบาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชผู้เป็นร่มฉัตรของประเทศให้ปราศจากความมัวหมองทั้งปวงและกล่าวสรรเสริญพระองค์ในการพัฒนาการเกษตรให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ทั่วผืนแผ่นดินไทยได้ด้วยพระมหาบารมีทรงนำความสุขความเจริญมาสู่ชนในชาติ พระองค์จึงเป็นที่รักและเคารพของประชาชนทั่วทุกหมู่เหล่า สุดท่ายกวีกล่าวถึงความจงรักภักดีของตนที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์มาทุกยุคทุกสมัย และขอพรให้พระบรม "โพธิสมภาร" จงช่วยปกปักรักษาทำนุบำรุงให้ประเทศไทยอุดมด้วยธรรมตลอดไป จากตัวอย่างนอกจากกวีจะเสนอแนวคิดว่าทรงเป็นกษัตริย์ผู้มีพระบรมเดชานุภาพยิ่งใหญ่แล้วยังแสดงคติโพธิสัตวราชาด้วยการกล่าวถึง "โพธิสมภาร" หรือบุญบารมีของพระมหากษัตริย์อันมีนัยในการสรรเสริญว่าพระองค์คือพระโพธิสัตว์อีกด้วย

ในเรื่องวิรุทธคำฉันท์ บทอาศிரวาทตอนท้ายเรื่องเป็นส่วนที่ต่อจากสโมธานหรือบทที่ว่าด้วยตัวละครต่าง ๆ กลับชาติมาเกิดเป็นใครในสมัยพุทธกาล ลักษณะที่น่าสนใจคือ มีการนำเสนอแนวคิดว่าพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิและเป็นพระนารายณ์อวตารผู้นำความสุขสงบบมาสู่บ้านเมือง ความว่า

จักรภพภูบาล	จักรพรรดิจักรพาล
จักรีนฤเบศร์	จักรวรรดิไวกุณฐ์
ครองไทยไอศูรย์	ภูวเรศกำลูน
	เกษมสุขสบสรรพ์
กรรพุมชุกร	แมนสรวงสโมสร
อภิวาทสรรเสริญ	ตั้งวายอภิวันท์
จากมิ่งเมืองสวรรค	อัญเชิญผายผัน
	สู่แหล่งโลกา
หัตไทยเป็นปิ่น	ศรีแก้วโกสินทร์
ปลิดทุกข์ยุคเข็ญ	ณ เกล้ากรุงณา
พิศาลสีมา	รมเย็นบุญญา
	มณฑลธาตรี
หลักชัยแห่งชาติ	ดิลกโลกนาถ
ทั่วแดนอุดม	อุปถัมภ์ธรณี
ราษฎร์รัฐสวัสดิ	ด้วยร่มบารมี
	สัมฤทธิ์สิทธิ์ผล
เฉลิมโพธิสมภาร	เฉลิมชัยไพศาล
เฉลิมชนม์จักรพรรดิ	เฉลิมวารดิถี
เฉลิมศักดิ์เฉลิมศรี	เฉลิมรัฐโมลี
	เฉลิมชาติไทยเทอญฯ
	(บุญเตือน ศรีวรพจน์, 2542, น. 398)

จากตัวอย่างข้างต้น กวีสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช โดยแสดงคติทั้งโพธิสัตว์หรือพระพุทธเจ้า จักรพรรดิราช และนารายณ์อวตารประสมประสานกัน โดยจะเห็นได้จากการสรรเสริญพระองค์ว่าเป็น “ดิลกโลกนาถ” หรือพระพุทธเจ้า สรรเสริญพระ “โพธิสมภาร” ของพระองค์ ซึ่งถือเป็นแนวคิดหลักของ *ทศชาติคำฉันท์*

นอกจากนี้ กวีได้แสดงคติจักรพรรดิ โดยใช้คำว่า “จักรพรรดิจักรพาล จักรภพภูบาล” และ “เฉลิมชนม์จักรพรรดิ”

ส่วนคตินารายณ์อวตาร จะเห็นจากการใช้คำว่า “ไวกุณฐ์” ซึ่งหมายถึงพระนารายณ์แบ่งภาคลงมา เช่นใน *รามเกียรติ์* พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 กล่าวว่า “ซึ่งจะให้นารายณ์ลงไป ก็ต้องในไวกุณฐ์อวตาร” นอกจากนี้กวียังกล่าวอีกว่าเหล่าเทพยดาบนสรวงสวรรค์ได้ทูลเชิญให้เสด็จจาก

สรวงสวรรค์ลงสู่โลกมนุษย์เพื่อ “ปลิดทุกข์ยุคเข็ญ” อันหมายถึงการอวตารของพระนารายณ์เพื่อลง มาปราบยุคเข็ญ ทำให้บ้านเมืองสงบสุขร่มเย็น

จะเห็นได้ว่า แม้ทศชาติคำฉันท์จะตั้งขึ้นจากทศชาติชาดกอันเป็นเรื่องราวตามคติพุทธ ศาสนาและแสดงคติโพธิสัตว์ราชาที่สรรเสริญว่าพระมหากษัตริย์คือพระโพธิสัตว์เป็นแนวคิดหลัก แต่ก็ได้ประสมประสานคติศาสนาพราหมณ์ที่ว่า พระมหากษัตริย์คือพระนารายณ์อวตารมาทำหน้าที่ บำบัดทุกข์บำรุงสุขราษฎรและปกป้องรักษาโลกอันเป็นหน้าที่สำคัญประจำพระนารายณ์ (มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, 2547, น. 85) เพื่อสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชว่า เป็นทั้งพระโพธิสัตว์ พระเจ้าจักรพรรดิ และพระนารายณ์ ซึ่งเป็นไปตามขนบการสรรเสริญพระมหา กษัตริย์ไทย

3.4 การใช้บทสนทนาหรือคำพูดของตัวละคร

การใช้บทสนทนาหรือคำพูดของตัวละครเป็นกลวิธีหนึ่งในการนำเสนอแนวคิด เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทั้งแนวคิดที่พระองค์ทรงเป็น พระโพธิสัตว์ที่เป็นพระราชผู้ทรงทศพิทธราชธรรมและบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่างๆ และแนวคิด ว่าทรงเป็นกษัตริย์ผู้มีพระบรมเดชานุภาพยิ่งใหญ่

กลวิธีการใช้บทสนทนาหรือคำพูดของตัวละครปรากฏในเรื่องสุวรรณสามคำฉันท์ เป็นตอน ที่สุวรรณสามกล่าวสอนพระราชบิดาให้ทรงทศพิทธราชธรรมซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญในการ ปกครองบ้านเมืองของพระมหากษัตริย์ ถ้าหากพระมหากษัตริย์ทรงทศพิทธราชธรรมแล้วจะนำพา ความสุขสงบมาสู่ประเทศชาติบ้านเมือง ซึ่งมีนัยในการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทร มหาภูมิพลอดุลยเดชเนื่องด้วยพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นแบบอย่างในการครอง ทศพิทธราชธรรมอย่างครบถ้วน อีกทั้งยังเจริญราชธรรมประการอื่นๆ อีกด้วย เรื่องมโหสถคำฉันท์ และวิรุทธคำฉันท์ เป็นคำสอนที่บิดามอบให้แก่บุตรมีเนื้อหาเกี่ยวกับข้อพึงปฏิบัติของข้าราชการ เพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ดังตัวอย่าง

อรรถกถามโหสถชาดก	เศรษฐีถวายบังคมบรมกษัตริย์แล้วสวมกอดมโหสถให้นอนแนบอก จุ่มพิตศีระชะ ให้ไอวาทแกมโหสถว่า แน่พ่อจตุตงใจ จตุตงตาอัน ประเสริฐ พ่อมโหสถผู้บัณฑิต พ่ออย่าทำให้บิดาหาที่พึ่งมิได้ จำเดิม แต่นี้ไป พ่อจงบำรุงพระราชชาของเรทั้งหมดทั้งหลายด้วยความไม่ประมาท <u>เถิด</u> มโหสถไหว้บิดาแล้วกล่าวว่า บิดาอย่าวิตกเลย แล้วส่งให้บิดา กลับเคหสถานแห่งตน (อรรถกถามโหสถชาดก, 2525, น. 355)
-------------------------	--

<p>มโหสถคำฉันท์</p>	<p>เป็นข้าละออธงชจฐา ชีวาตมมิมิตตอุทิตตาม คงมันักตัญญุตสวา- พร้อมเพื่อจะเอื้อรฐิรพลี สำรวมสภนทกริยา อย่าถ้อวิสาสะกะพระวงศ์ เฝ้าแหระแวดนิจระวัง ยำเียงและอยจู้ตเสมอ สมบัติกษัตริย์นิธิสุวรรณ อย่าโลกละเมิตมนสปอง ส่วยสาธุชากรประมุข จังกอบขนอนทนะนุพระคลัง ไต่รตรองลอบองระบระบอบ แก้ไขมิให้นกรเคื่อง ปกป้องประโยชน์ประเทศ พร้อมพลีและชีวิตถวาย</p>	<p>มิตีลาสง่างาม คติต้องประเพณี มินราชเรษตรี ปฏิพัทธ์พระบาทหงส์ และมีอำมมิดวงค์ วรญาติประยูรเธอ บ มีพลังมิมิพลาดเปลอ กะพระที่พระแท่นทอง และหิริญญโกฏิทอง ทุจริตแสวงหวัง บริบูรณ์มิเบียดบัง ธนะเพิ่มคะนึ่งเนือง นยกอประระบิลเมือง ทุรข้อคดีคลาย กิจโดยมิดูตาย วรบาทบดินทร</p> <p>(บุญเดือน ศรีวรรณ, 2542, น. 211-212)</p>
----------------------------	---	--

ตัวอย่างที่ยกมานี้เป็นคำสอนที่เศรษฐีผู้เป็นบิดาของมโหสถกล่าวสอนก่อนที่มโหสถจะเข้าไปทำงานรับใช้พระมหากษัตริย์ ในอรรถกถา มโหสถขาดกล่าวเพียงว่า บิดาสอนให้มโหสถบำรุงพระราชชาของด้วยความไม่ประมาท แต่ในทศชาติคำฉันท์ได้มีการเพิ่มคำสอนอันเกี่ยวเนื่องกับข้อปฏิบัติของข้าราชการเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ประการต่างๆ เข้าไปด้วย ได้แก่ คำสอนว่าเมื่อเป็นข้าละออธงชฐาพระบาทพระมหากษัตริย์แห่งเมืองมิตีลาแล้วต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกหลักจารีตประเพณีอันดีงามที่มีมาแต่โบราณ ตั้งมั่นกตัญญูพร้อมที่จะปฏิบัติภารกิจต่างๆ สำรวมกิริยาและวาจาไม่อวดอ้างถือตน และไม่ถือเป็นกันเองกับพระมหากษัตริย์และพระประยูรญาติ สมบัติต่างๆ ของพระมหากษัตริย์อย่าได้คิดโลภอยากได้มาเป็นของตน ไม่ทุจริตเบียดบังภาษีจากราษฎรมาเป็นของตน และให้ไต่รตรองคดีหรือเรื่องราวต่างๆ อย่างถี่ถ้วนแก้ไขไม่ให้เป็นที่ขุ่นข้องเคื่องใจประชาชน พร้อมทั้งปกป้องผลประโยชน์ของประเทศ ไม่ดูตายกิจการงานต่างๆ และพร้อมพลีชีวิตถวายอุทิศแก่พระมหากษัตริย์

จากประเด็นการเพิ่มรายละเอียดเนื้อหาคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนของข้าราชการนี้ นับเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชประการหนึ่ง เพราะแสดงให้เห็นว่ากวีตั้งใจเพิ่มเนื้อหาคำสอนเพื่อแสดงนัยในการสรรเสริญว่าพระองค์ทรงเป็น

พระมหากษัตริย์ในอุดมคติที่ประกอบพระราชกรณียกิจมากมายเพื่อประชาชนและมีพระราชจริยวัตรที่งดงามเป็นที่ประจักษ์ ประชาชนจึงซาบซึ้งในพระเมตตาและพระกรุณาของพระองค์ ดังนั้นคำสอนข้าราชการดังกล่าวนี้จึงถูกส่งผ่านจากรุ่นสู่รุ่นเพื่อเป็นแบบอย่างให้ลูกหลานรุ่นต่อไปสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณและตอบแทนคุณพระองค์ท่านด้วยการอุทิศตนเป็นข้าราชการที่ดี

3.5 การสร้างตัวละครคู่เปรียบ

กลวิธีการสร้างตัวละครคู่เปรียบปรากฏในเรื่องมโหสถคำฉันท์และนารทคำฉันท์ กวีสร้างตัวละครคู่เปรียบขึ้นมาเพื่อให้ภาพของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรมชัดเจนนยิ่งขึ้น ยกตัวอย่างจากเรื่องนารทคำฉันท์ พระมหากษัตริย์ทรงมีความเห็นผิดบุชลาทริชนักบวชเปลือย ไม่เชื่อในบาปบุญและหลักธรรมต่าง ๆ ดังนี้

มิว่าราชการ	มิได้เอาภาร
เบญจกามคุณ	รำคาญขุ่นเคือง
ข่าวราษฎรทุกข์เรื่อง	หมกมุ่นเนื่องเนื่อง
	อย่าแจ้งกิจจา
ทุกแห่งในสถาน	ให้รู้โรโรงทาน
ลูกเขาเมียใคร	ประเทศมิถิลลา
ราชบุตรนาคคร่า	ต้องใจต้องตา
	บ ได้ละอาย
ทั้งธรรมราชา	ทั้งราชจรรยา
เห็นผิดมิจณา	ทั้งกิจทุกกาย
เบือนเบียงเกียงร้าย	วาจาใจกาย
	ผิดระบอบโบราณ
ทั่วรัฐมณฑล	เกิดโกลาหล
ชนลือลือฉาว	วิกอลอาการ
เชื้อชีวกาจารย์	ว่าท้าวถือพาล
	จึงเพี้ยนเปลี่ยนไปฯ

(บุญเดือน ศรีวรพจน์, 2542, น. 336-338)

จากตัวอย่างเรื่องนารทคำฉันท์ที่ยกมาข้างต้นก็กล่าวถึงพระราชอำนาจคดิราชแห่งเมืองมิถิลลาที่มีความเห็นผิดยึดถือตามคำสอนของนักบวชเปลือยจนนำความเดือดร้อนมาสู่บ้านเมือง ทั้งที่ก่อน

หน้านั้นได้ทรงตั้งสัตย์ปฏิญาณปกครองประเทศตามหลักทศพิธราชธรรมมาโดยตลอด อีกทั้งเกื้อกูลประชาชนด้วยการกระทำทานและการรักษาศีล ทรงเห็นผิดว่าการกระทำดังกล่าวล้วนเปล่าประโยชน์ บุญและบาปไม่มีจริง ตั้งแต่นั้นมาก็มิได้สนพระทัยปฏิบัติพระราชกิจเพื่อปวงประชาชนอีก ไม่ทรงออกว่าราชการ ไม่รับรู้เรื่องราวความเป็นอยู่ของราษฎร หมกมุ่นอยู่ในเบญจกามคุณ นอกจากนี้ยังโปรดให้หรือโรงงานทุกแห่งในเมืองมิถิลา และถ้าหากพระองค์พอพระทัยหญิงใดก็ฉุดคร่ามาอย่างไม่ละอาย ทรงทิ้งราชจริยาของพระมหากษัตริย์ ทั้งธรรมราชา และทั้งกิจการบ้านเมืองทุกอย่าง ทรงเห็นผิดทั้งกาย วาจา และใจเบี่ยงไปจากระบอบโบราณที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมา ทำให้เกิดความอื้อฉาวและโกลาหลไปทั่วทั้งประเทศ

ตัวอย่างที่กล่าวมานี้เป็นการนำเสนอภาพพระมหากษัตริย์ที่ไม่ได้ดำรงอยู่ในธรรมนำพาความหายนะมาสู่ประเทศ เป็นตัวละครที่เป็นคู่เปรียบกับพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชที่ทรงปกครองประเทศด้วยหลักธรรม บ้านเมืองจึงผาสุกร่มเย็น ซึ่งการสร้างตัวละครที่มีลักษณะตรงข้ามนี้ทำให้ภาพพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรมของพระองค์ชัดเจนยิ่งขึ้น

เรื่องชาติทั้ง 6 เรื่องในทศชาติคำฉันท์ที่กล่าวมานี้ กวีได้ใช้กลวิธีต่างๆ เพื่อนำเสนอแนวคิดเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชด้วยการสรรเสริญถึงพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์ในบทประณามพจน์ บทชมบ้านชมเมือง และในบทอาศิรวาททำยเรื่อง ซึ่งแสดงแนวคิดต่างๆ ทั้งโพธิสัตว์ราชา จักรพรรดิราช และนารายณ์อวตาร สื่อสะท้อนว่าพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถ ทรงพระเกียรติคุณแผ่ไพศาล ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อทรงสร้างความเจริญรุ่งเรืองแก่บ้านเมือง ทรงเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนโดยแท้

4. สรุป

ทศชาติคำฉันท์นำเสนอแนวคิดเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช 4 แนวคิด ได้แก่ แนวคิดโพธิสัตว์ราชา แนวคิดที่ทรงเป็นกษัตริย์ผู้มีพระบรมเดชานุภาพยิ่งใหญ่ แนวคิดที่ทรงเป็นเสมือนบิดาของประชาชน และแนวคิดที่ทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิและเป็นพระนารายณ์อวตาร โดยนำเสนอผ่านกลวิธีต่างๆ ได้แก่ การนำพระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมาเป็นบทบาทของตัวละครพระโพธิสัตว์ การตัดรายละเอียดเหตุการณ์จากอรรถกถาชาดกเพื่อนำเสนอเฉลิมพระเกียรติ การเพิ่มบทพรรณนาตามขนบวรรณคดีไทย การสอนเรื่องความจงรักภักดีแทรกลงในบทสนทนา และการสร้างตัวละครคู่เปรียบ

ทศชาติคำฉันท์จึงเป็นการนำทศชาติชาดกที่แสดงแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญ ทศบารมีเพื่อการตรัสรู้ รวมทั้งคติเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่มีมาแต่โบราณอื่นๆ มาประสานเข้ากับ พระราชกรณียกิจ พระราชจริยวัตร และพระเกียรติคุณของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล อุดุลยเดช ภาพของอาณาจักรในเรื่องชาดกหลายเรื่องก็คือภาพความเจริญของบ้านเมืองในสมัย รัชกาลที่ 9 และภาพความรักและความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระองค์ ทำให้วรรณคดีชาดก ซึ่งเป็นเรื่องราวอดีตชาติที่แสดงการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าได้กลายเป็นวรรณคดีเพื่อ เฉลิมพระเกียรติที่มีความร่วมสมัยอันเป็นลักษณะเด่นของทศชาติคำฉันท์

รายการอ้างอิง

- คณิตา หอมทรัพย์. (2556). กลวิธีการเล่าเรื่องและกลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อนำเสนอภาพ พระโพธิสัตว์ในมหาชาติคำหลวง กัณฑ์ที่ 8-13 (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- จตุพร มีสกุล. (2556). การศึกษาวรรณคดีไศกาลัยในสมัยรัตนโกสินทร์ในฐานะวรรณคดี เฉพาะประเภท (วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาภาษาไทย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2553). ลิลิตนิทราชาคริต. กรุงเทพฯ: วิสดอม.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (2549). ความคิดเรื่องพุทธราชาในวรรณคดีไทย ใน วรรณลดา: รวมบทความวิจัยและบทความวิชาการภาษาและวรรณคดีไทย (น. 15-56). กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยรัตน์ พล मुख. (2552). วรรณคดีประกอบพระราชพิธีสมัยรัตนโกสินทร์: แนวคิดธรรมราชา กับ กลวิธีทางวรรณศิลป์ (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ชูศักดิ์ ศุภรนนท์. (2544). วิเคราะห์บทร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเนื่องในโอกาสพระราชพิธีกาญจนาภิเษก. วารสารมหาวิทยาลัย มหาสารคาม, 20, 1-23.
- ญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, สมเด็จพระ. (2544). ทศบารมี ทศพิทธาธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ณัฐกาญจน์ นาคนวล. (2559). เรื่องเล่าทศชาติชาดก: การสืบทอดในสังคมไทยร่วมสมัย (วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาภาษาไทย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

दनัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์ และคณิดา หอมทรัพย์. (2549). *พุทธภูมิพล* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ตินาร์ บุญธรรม. (2555). *พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ตำนานมูลศาสนา. (2530). กรุงเทพฯ: มิตรสยาม.

ธงชัย ดิษโส. (2547). *การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.

บุญเดือน ศรีวรรณ. (2542). *ทศชาติคำฉันท์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช*. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ประคอง นิมมานเหมินท์. (2542). *ภาพพระมหากษัตริย์ไทยจากวรรณคดีของพระเกียรติ*. *วารสารภาษาและวรรณคดีไทย*, 16, 1-25.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. (2529). *ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา. (2559). *พระมหาชนก*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (2547). *บทละครเรื่องรามเกียรติ์: ภาพสะท้อนพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช*. ใน *มณีปิ่นนิพนธ์* (น. 83-94). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). *พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกายชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 2*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). *พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกายชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 3*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ศักดิ์ศรี แยมันดดา. (2545). *วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

สารานุกรมไทย ฉบับเฉลิมพระเกียรติในโอกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี. (2559) (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.

สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. (2542). *พระมหาชนก: โมกขธรรมแห่งปัจจุบันสมัย*. *วารสารภาษาและวรรณคดีไทย*, 16, 185-201.

สุธิญา พูนเอียด. (2556). *กลวิธีการเล่าเรื่องและกลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ในมหาชาติคำหลวง กัณฑ์ที่ 1-7* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล. (2553). *โครงการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ*

“ตามรอยเสด็จ เกาะช้าง จังหวัดตราด” (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล. (2546). ทศชาติชาดก: “ปัญญา” และ “ศรัทธา” สู่บรรคาแห่งความหลุดพ้น.

วารสารภาษาและวรรณคดีไทย, 20, 25-57.

อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล. (2558). “ทศชาติ” กับทศบารมี: การศึกษาเปรียบเทียบ. ใน *ทอแพรดอกไม้*

ในสายธารา (น. 242-264), กรุงเทพฯ: สันติศิริการพิมพ์.